

BULGARİSTAN'IN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN AYRILIŞ SÜRECİNDE BULGAR AYAKLANMALARI

Mustafa BURMA*

ÖZET

Osmanlı'nın Ortaçağ ve Yakınçağda tek tanrılı üç dine hoşgörü gösteren bir devlet politikasına sahip olması, Batı'da etnik ve dini azınlıklara karşı gösterdiği hoşgörü, batıya doğru yayılmada imparatorluğun karşısına çıkan engelleri en aza indiriyordu.¹ Sultan, toprakları üzerinde yaşayan farklı etnik yapıları, bir tehlike unsuru haline getirmeden bir arada tutmayı çok iyi başarıyordu. Dinî ve sosyal tolerans, imparatorluğun bütünlüğünü koruyan en temel unsurdu.² Ancak, yakınçağ tarihi içinde, özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde gelişen birbiriyle bağlantılı ve görünüşte engellenmesi zor olan süreç içinde, iki olay döneme damgasını vurmuştur. Bunlar, Rus imparatorluğunun sürekli yayılması ve Osmanlı imparatorluğunun kalıcı gözüken geri çekilmesidir.³ Rus İmparatorluğu bu yayılmayı gerçekleştirirken Bulgarlara büyük destek verdi. Bulgarları destekleyerek amacına ulaşmaya çalıştı. Bu süreçte Yunan ayaklanması modeli Bulgarlar tarafından da kullanılmış ve adeta onlara kılavuzluk etmiştir. Bu doğrultuda gerçekleşen isyanları Osmanlı ordusu bastırdı. Fakat her defasında karşısında, başta Rusya olmak üzere, büyük devletler vardı. Bulgarların yılmadan ve zalimce gerçekleştirdikleri eylemler neticesinde de bağımsızlığa giden yol açılmış oldu. Bağımsızlıktan sonar da cereyan eden ayaklanmalar yakın döneme kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgar, Bulgaristan, Çete, Komitacı, Partizan, Ayaklanma, Osmanlı İmparatorluğu.

BULGARIAN REBELLIONS IN DISSOCIATION PROCESS OF BULGARIA FROM OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

The Ottoman Empire had a big tolerated state policy to the three monotheistic religions in the Middle Age and recently time, showing tolerance towards ethnic and religious minorities in the west, always opened a way to spread to empire into west and minimized the obstacles. Sultan managed very well and kept a combination of different structures without an element of danger that live on the territory of Empire. Religious and social tolerance was the most important element in protecting the integrity of the empire. However, in contemporary history, especially the last quarter of the 19th century, there was two important historical events which are connected each other and really was difficult to stop these events. These two events were really important in this period. These are continuous spread of the Russian Empire and the withdrawal of permanent of Ottoman Empire. In the same time, when starting to spread to empire, the Russians gave great support to the Bulgarians to perform this expansion. They supported Bulgarian for their own purposes. In this process, Greek model of uprising also used by the Bulgarians and in fact this model guided the Bulgarians. The Ottoman army however suppressed riots that took place. But every time, mainly Russia and great powers were there and they gave supports to the mentioned states. As a result of tirelessly and cruel actions by Bulgarians paved the way to their independence. The riots, which occurred after independence went on until the recent days.

Keywords: Bulgarian, Bulgaria, Gang, Irregular, Partisan, Rebellion, Ottoman Empire.

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Programı. E-posta: mburma2005@hotmail.com

¹ Kumrular, Özlem, Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni, Türk korkusu, 7. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.236

² Kumrular, a.g.e., s.237.

³ Gökkaya, A. Kürşat – Yeşilbursa, Cemil Cahit, Yeni ve Yakın Çağ Tarihi, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s.175.

GİRİŞ

1789 Fransız İhtilâlinin yaydığı milliyetçilik ve hürriyet akımı, giderek güç kaybeden Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli unsurları da etkiledi. O döneme kadar kendilerini Hıristiyan tebaa olarak gören insanlar artık kendilerini, Bulgar, Sırp, Rum ve Ulah olarak görmeye başladılar. Osmanlı Devleti 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarıyla⁴ gayrimüslimlerin temel hak ve hürriyetlerine saygı gösterdiğini açıkladı.

Din ayırımının kaldırılarak, herkesin "eşit Osmanlı vatandaşları" olarak aynı hukukî statüye oturtulabilmeleri için pek çok alanda reformlar gerçekleştirildi. Ancak gayrimüslimlerin istedikleri artık yeni haklar, eşitlik değil; millî devletlerini kurmaktı. İlk örnekler 1803 Karayorgi, 1821 Mora isyanları ve 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığıdır. Yüzyıllardır Rumların yönetimindeki Fener Patrikhanesine bağlı olan ve "Rum Milleti" içinde yer alan Bulgarlar da Rusya'nın da kışkırtmaları sonucunda 1841 'den başlayarak sık sık ayaklandılar.⁵ Bağımsız milli kiliselerini kurarak önce Rum hâkimiyetinden kurtulmak, sonra da siyasî birliklerini sağlamak amacındaydılar.⁶

Tarihi gerçek şudur ki, Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında yaşayan halklar birbirlerinden fazlasıyla etkilenmişlerdir. Başlarda küçük çaplı olan yapılanmalar milliyetçilik akımı ve Batı'da baş gösteren gelişmelerle birleşince önü alınamaz bağımsızlık hareketlerine dönüşmüşlerdir. Balkanlar'daki bu gruplar daha önceleri, hak ve hukuklarını korumak için kilise şemsiyesi altında örgütlenirken, artık milliyetçilik anlayışına paralel olarak dernek, vakıf ve spor kulüpleri etrafında toplanmaya başlamışlar ve bu kuruluşlar sayesinde bağımsızlık hareketlerini geliştirmişlerdir.

Bulgar ayaklanmalarına ve genel olarak Rumeli'nin kaybına Yunan ayaklanmalarının katkısı büyük olmuştur. Mora'da Yunanlı çeteciler⁷15.000 Türk'ü öldürmüştür. Bu çetecilerin amacı, millet yaratmak için kendilerine engel olan Türkler'i ortadan kaldırmaktı. Osmanlı bu isyanı bastırarak güçte olsa da Batı dünyası Yunan çetelerine sahip çıkmıştır. Bu senaryonun aynısı daha sonra Bulgar ayaklanmalarında da görülecektir. O dönemlerde Yunanlılar ve Bulgarlar tarafından öldürülen Türkler savaş zamanlarının kayıpları olmayıp; kadın ve çocuk demeden çeteciler

⁴ 1856 Islahat Fermanı, Osmanlı siyasal birliğinin ve Sultan'ın yönetimi altındaki etnik-dinsel gruplar arasında var olan uyumun tabutuna son çiviği çaktı. Osmanlı içişlerine giderek artan bir biçimde müdahale etmeye çalışan Avrupalı güçleri tatmin etme amacıyla yayınlanan bu bildiri, Hıristiyanlara " eşitlik" sözü veriyordu; fakat bu söz fiili olarak Avrupalı devletlerin herhangi biri Osmanlı yasalarının bazı Hıristiyan uyruklar için adil olmadığı iddiasında bulunmayı tercih ettiğinde, Hıristiyan uyrukları Avrupalı güçlerin gayri resmi koruması altına sokma ve Osmanlı yasalarının yetkisi dışına çıkartma anlamına gelir oldu; Karpat, Kemal H., Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, çev. Recep Boztemur, I. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Nisan 2004, s.30.

⁵ Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk gizli ve silahlı ve siyasî haydutluk Sırbistan emaretinde baş göstermiştir. Rus parası ve Avusturya silahı ile... Sonra Eflâk ve Buğdan prensliklerine sirayet etmiş (her milleti etkilemiş)...ve sonunda illetin en son sardığı millet Bulgarlar olmuştur. Bulgarlar çetecinin en önde geleni olmuşlardır. Tepedelenli Nizamettin Nazif, Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Komitacılar, Toker Yayınları, İstanbul, 1989, s. 28; Birçok Balkan tarihçisi, 1804 Sırp İsyanı'nın bölgede ulusçu devrimlerin patlamasını başlattığını düşünmektedir; Karpat, a.g.e., s.43.

⁶ Bozkurt, Gülnihal, " II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları" , s101; <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10417.pdf>, (03.11.2012).

⁷ Komitecilik ve çetecilik, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik şartlarında ortaya çıkmış bir olgudur. Özellikle Balkanlarda kurulan komite ve çetelerin, devlete karşı sosyal ve ekonomik başkaldırının yanında bağımsızlık hareketi şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Amaçları genel olarak, kuruldukları bölgelerde huzursuzluk yaratmak, kendi toplumu ile ilgili içerde ve dışarıda kamuoyu oluşturarak Avrupalı büyük devletlerin dikkatini çekerek bağımsızlık veya ilgili devletle birleşme yoluna gitmektir; Çanlı, Mehmet, "Bulgar Trakya Komitesi (1918--1934)", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XI/2 (Kış 2011), s.277; ...her milletin kanında bir çetecilik mikrobu vardır. Havayı müsait buldu mu hemen canlanır ve şişşak bütün dünyayı sarar. En umulmadık milletler dahi bu felâkete uğrayabilirler. Korkunç bir silâhtır bu mikrop...kullandıranları da yere serer. Tıpkı geriye tepen bir silâh gibi. Nitekim tepmiştir de. Balkan komitacılığını kuran Rusya ve körükleyenler, yani Almanya, Fransa ve İtalya felâketten yakalarını kurtaramamışlardır. Nazilik, Faşistlik, Bolşeviklik ve rezistans ideolojileri ve davaları ne olursa olsun metot bakımından, "Balkan Komitacılığı"dır. Ve bu Balkan komitacılığı bir buçuk asırdan fazla bir zaman, Balkan Yarımadasını kasıp kavurduktan sonra hala zehrini saçan, devam ettiren bir illettir. Tepedelenli,a.g.e., s.30.

tarafından öldürülen masum insanlardı. Demek ki çete eylemlerinin çoğu, daha önceden hesaplanmış siyasal eylemlerdi.

Hâlbuki aynı şeyi Osmanlı sultanları yapmak isteseydi onları bu kararlarından alıkoyabilecek hiçbir dünya devleti karşısına çıkamazdı. Ama yapmadılar. Tam tersine, varlıklarını sürdürebilmelerine ve dillerini, geleneklerini korumalarına izin verdiler. Hatta ayin esnasında kiliseye toplanan Ortodoks tebaaya zarar gelmesin diye kilise kapılarına yeniçerileri dikerek güvende olmalarını sağladılar. Bu hoşgörü sayesinde de kendi yerlerinden ve yurtlarından oldular. Mümtaz Soysal'ın bir yazısında dediği gibi, “Osmanlı, Bizans ile Bulgar ve Sırp krallıklarından devraldığı insanları, o çağların geleneklerine uygun olarak kılıçtan geçirse ya da dinleriyle dillerini değiştirip kendine benzetseydi, bugün Balkanlar'da bağımsız devletler olarak su yüzüne çıkmış halkların hiçbirinin izine bile rastlanmazdı. Belirli bir vergi karşılığında insanları dinleriyle, dilleriyle, gelenekleriyle baş başa bırakan Osmanlı hoşgörüsü, yüzyıllar boyu işleyen bir koruyucu mekanizma gibi, bu halkların varlığını saklı tutmuş, onlar da günü geldiğinde bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Tarihin ne garip bir tecellisidir ki, Osmanlı buzluğundan saklı kalmak sayesinde yüzyıllar sonrasının sahnesine yeniden ulusal devletler olarak çıkan o toplumlardan ikisi, Bulgarlarla Yunanlılar, şimdi kendi topraklarında kalmış Türk azınlıklarını tarih sahnesinden silmenin telaşı içindedirler...”⁸

Bu görüşü inkâr eden Balkan tarihçisi çoktur. Özellikle ülkelerinin ulus-devlet yaratma süreçlerine katkıda bulunmuş araştırmacılar bu gerçeği reddetmektedir. Örneğin Vacalopoulos'a⁹ göre, Hıristiyanlar eğer özgür olsalardı, zengin, şerefli, mevki sahibi bir yaşam sürüp bürokratik kadrolar içerisinde yükselebilselerdi, İslâmiyet içinde asimile olup yok olmuş olurlardı. Zeljazkova ise, İslamlaştırmanın doğrudan baskı ya da padişah tarafından yürütülen büyük çaplı kampanyalar yoluyla değil, ekonomik sebeplerle ve de kişinin, ailenin veya tüm köyün tercihine bağlı olarak gerçekleştiğini yazmaktadır.¹⁰

Ünlü tarihçi Justin McCarty “Ölüm ve Sürgün” adlı eserinde¹¹, Bulgaristan'da yaşanan Müslüman sığınmacılar göçünü tarih içinde görülenler arasında en dehşet verici olarak nitelemektedir. Bu dehşet verici durumun nedeni Balkan komitacılığıdır. Balkan komitacılığı, onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde, birbirine zıt iki yabancı kutuptan Osmanlı İmparatorluğu'na, oradan da Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarına musallat edilmiş bir politika biçimidir. Politikanın bu şeklini ilk keşfeden Deli Petro'dur¹², Balkanlar'a başarıyla serpen de ikinci Katerina!¹³ Böylelikle de Balkan Slavları erkenden egemen bir güç olan Rusya'ya yönelmişlerdir. Slav yayılcılığının ilk örneklerinin, İtalyan politik bilimcisi Machiavelli'nin etkisiyle doğmuş olması mümkündür. 1626 yılında Ragusah (Dubrovnik) şair Ivan Gunduliç “Osman” adlı lirik şiirinde adeta Rönesans şairi Tasso'nun üslubuyla Slavların birliği ve kurtuluşundan söz etmektedir.¹⁴

⁸ Aktaran, Alp, İlker, “Türklerin Bulgarlaştırılması”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:37, Ağustos 1985, ss.100-116.

⁹ Vacalopoulos, Apostolos, Origins Of The Greek Nation (The Byzantine Period,1204-1461), Rutgers University Press, New Jersey, s.66.

¹⁰ Zeljazkova, Antonina, “The Problem of the Authenticity of Some Domestic Sources on the Islamization of the Rhodopes, Deeply Rooted in Bulgarian Historiography”, Etudes Balkaniques, Vol:4, 1990, ss. 105-111.

¹¹ McCarty, Justin, Ölüm ve Sürgün, çev. Bile Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.

¹² Rus Çarı I. Petro (1672-1725), kendisine deli denilmiştir çünkü Avrupa'ya uzun seyahatlere çıkıp Hollanda gibi yerlerde tersane işçiliği yapmıştır. Amacı, Avrupa'yı öğrenip Rusya'yı Avrupa'ya açmaktır. Bu sırada çeşitli bilim adamlarıyla görüşmüştür. St. Petersburg şehrini kurmuştur. Üniversiteleşme ve sıcak denizlere inme politikası o dönemde başlamıştır. Yüce, Mehmet, “Çarlık Rusyası İle Sovyetler Birliği'nin Siyasaları Ardından Kırgız Türkleri'nin Ulusal Kimlik Politikası”, Gönül Pultar (der.), Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpamak, I. Baskı, Tetragon Yayınları, İstanbul, Ocak 2012, ss.111-112.

¹³ Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif, Sultan Abdulhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar, Toker Yayınları, İstanbul, 1989, ss.30-31.

¹⁴ Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss.65-66.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önce baş belası, sonra Azrail'i olan Makedonya komitacılığı, Heteriya Metodu'nu¹⁵ kullanarak amacına ulaşmıştır. İşte biz bu komitacılık girişimlerinden olan Bulgar çetelerini ve Bulgar ayaklanmalarını incelemeye çalışacağız. Bunu yaparken de önce, ayaklanmaların sosyo-politik ve ideolojik temelleri üzerinde durulacaktır. Arka plân perspektifinden sonra ise, Bulgar ayaklanmalarına öncülük eden liderler ele alınıp irdelenecek ve Bulgarların Fener Rum Patrikhanesi ve Rumlarla olan ilişkilerine de değinilecektir. Bu noktada genel olarak, yabancıların entrikası, cesaretlendirici sözleri, vaatleri tüm Hıristiyanları ayaklanmaya teşvik etmiş ve sonunda öldürücü bir özgürlük mücadelesine girişilmiştir.¹⁶

Makalenin başında da belirtildiği gibi, Bulgar ayaklanmaları dış destekler olmasaydı başarıya ulaşamazlardı. O yüzden bu ayaklanmaları tetikleyen dış aktörlere de değinmek faydalı olacaktır. Zira Bulgar devleti bir gecede kurulmuş bir devlettir. Rusya'nın emperyalist emelleri doğrultusunda Bulgarları kullanması ve adeta ileride kendi toprakları içinde var olan Müslümanlara yapmak istediklerini ilk defa bir deney alanı olarak Bulgaristan'da denemesi ilgi çekicidir.

Bu çalışmada temel olarak, Bulgaristan'ın Osmanlı'dan ayrılış sürecinde yaşanan ayaklanmalar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu ayaklanmalara zemin hazırlayan süreç, dış aktörlerin destekleri, Bulgar mili bilincinin oluşumu, ilk Bulgar çetesinin kuruluşu ve faaliyetleri, Yerköy Bulgar İhtilâl Komitesi karşısında Osmanlı'nın tutumu, Türk-Rus savaşı öncesi durum, 1877-1878 Türk-Rus Savaşı, Bulgar ayaklanmalarında dış aktörler ve yakın dönemdeki Bulgar ayaklanmaları ile komiteleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, uzun yıllar boyunca farklı unsurları bir arada barış içinde yönetmeyi başarmış Osmanlı'nın bu dönemde mükâfatı acı, kan ve gözyaşı olmuştur. Bu dönemde yaşanan olayların bilinmesi faydalı olacaktır. Bu sebepler bilindiği sürece gelecekte aynı hatalara düşülmeyecektir. Bu çalışma, bu gayeye az da olsa katkı sağlamayı hedeflemektedir. İşte bu yüzden Balkan tarihyazımına da dikkat çekilmiştir. Son bölümde ise, makaleden elde edilen veriler ışığında sonuçlar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. BULGAR MİLLİ BİLİNCİNİN OLUŞUMU – SOSYO-POLİTİK ETKENLER

Bölgedeki ulus-devlet oluşumunun özgüllüklerini anlamak, Avrupa'nın bu kısmında tarihi geleneğin nasıl evrildiğini sağlamak için şarttır. Osmanlı Sırbistan'ı, Yunanistan'ı ve Bulgaristan'ındaki ilk bağımsızlık mücadeleleri “haydut”, “martaloz”¹⁷ veya “armatoli” gibi yarı askeri unsurların çarpıcı bir rol oynadığı kırsal çatışma temellidir. Bu durum, Balkanlar'da o zamandan beri yaygın olan “komitacı zihniyeti”nin varlık sebeplerinden biri olarak görülebilir.¹⁸

Kırım Savaşı'ndan sonra ivme kazanan Bulgar ulusal hareketinde ise farklı bir sosyo-politik çerçevenin etkilerini görmek mümkündür. Bir taraftan Yunan dinsel ve kültürel hâkimiyetine karşı mücadele verilmiştir. Hatta bu sebeple Bulgarlar, Osmanlı'nın reformist

¹⁵ Heteriya Metodu: Rumlardan sonra Osmanlı saltanatından ayrılma hevesine kapılan Osmanlı milletlerinin liderleri, hep Heteriyanın metodunu kullandılar. Siyasi komitacılığın anayasası halini alan bu metot kısaca hülâsa edildi: 1- Büyük devletlerden birinin veya birkaçının yardımını temin etmek, 2- Osmanlı hudutları dışında muhacir komitalar kurmak, 3- Gençlerde Türklere karşı bir nefret uyandırmak ve mücadelecı bir ruh telkin etmek, 4- Osmanlı devleti dışında gizli kamplar kurarak sabotajcı ve suikastçı yetiştirmek, 5- Millet zenginlerini haraca bağlamak. Para vermeyenleri tehdit etmek, tehdiye kulak asmayanları öldürtmek, 6- Muvaffak olmayacağına bile bile, sık sık işyanlar çıkartmak. 7- Ne pahasına olursa olsun büyük Avrupa devletlerinin müdahalesini temin etmek. Gariptir ki Osmanlı milletlerini bu metottan soğutmak için çıkarılmış olan Tanzimat fermanı, bilakis bu metodu tatbik etmek sevdasına tutulanları teşvik etmişti; Tepedelenlioğlu, ag.e., s.64.

¹⁶ Roux, Jean-Paul, Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, çev. Aykut Kazancıgil - Lale Arslan Özcan, 5. Basım, Kabalcı Yay., İstanbul, Nisan 2008, s. 432.

¹⁷ Yunancada milliyetçilik öncesi dönemdeki çetelere “kleft” adı verilir. Bunlarla mücadele etmek için oluşturulan Hıristiyan yerel güvenlik güçlerine ise Osmanlı terminolojisinde Martaloz, Yunan-Bizans terminolojisinde ise Asmatoles denilmektedir.

¹⁸ Adanır, Fikret, “İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkan Tarih Yazımında Osmanlı İmparatorluğu” , Çev: Seda Altuğ, Kemal H. Karpat (Derleyen), Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2005, s. 359.

bürokrasisinin bile desteğine yanaşmışlardır. Diğer taraftan ise, artık Bulgarları himaye eden, Kırım Savaşı'nın mağlup devleti Rusya değildi; tersine, Bulgarlar yardım ve rehberlik için liberal Batı'ya yüzlerini dönmüşlerdi. Dolayısıyla, Bulgar toplumu içinde henüz oluşmaya başlayan "burjuva" ya da "küçük burjuva" unsurlarının varlıklarını hissetmeleri daha kolay olmuştu. Fakat bu defa da, ulusal sorun sivil toplumun iç dinamiklerinin ifadesi şeklinde bir siyasî uzlaşma yoluyla değil, Çar'ın ordularının zaferiyle, yani bir dış unsurun etkisiyle çözülmüştü.¹⁹ Bu nedenle, Osmanlı Avrupa'sında ulus-devlet oluşumu sürecinin, burjuvazinin sosyal ve siyasî serbestlik özelemlerinin doğal bir sonucu olduğunu ileri sürmek güçtür.²⁰

Önemli ve yeni bir etki, Fallmerayer'in 1830'larda geliştirdiği "Slav teorisi"nden kaynaklanmıştır. Eski çağlar tarihine bu yeni ilgi, sadece "ulusal anlamda emsalsizliği" vurgulamak için değil, aynı zamanda milletlerin geçmişteki şanlı dönemlerinde gelecek için taze umutlar çıkarmak adına da ortaya çıkmıştı. Bu bakış açısına uygun olarak, Balkan Yarımadası'nın hemen her köşesinde yaşanan perişanlık, bütünüyle Osmanlı yönetiminin sonucu olarak değerlendirildi. Böylece Constantin Jireck'in 19. yüzyıl Avrupa tarih-yazımı geleneğinin en başarılı örneklerinden biri olarak kabul eden "Bulgarların Tarihi" adlı eseri (1875), Balkan literatürüne "Büyük boyunduruğu" gibi bir kavram kazandırabilmiştir.²¹

Bu arada halk direnişi gerçeği de gözden kaçırılmadı. Özellikle Bulgaristan'a özgü olarak, başlangıçtan itibaren isyana hazır bir Hıristiyan nüfusunun varlığı sağlanmış ve işgal eden düşmana karşı mücadelecî bir kahramanlık teması tarihyazımına tekrarlanagelmiştir.²²

İster sosyal adaletsizliğe karşı bir tepki, ister dini veya milli sebeplerden beslenen bir eylem, ister sıradan eşkıyalık olsun, haydutlar ve Kleftler Balkanlar'da önemli bir askeri aktör olarak vardılar ve o nedenle de Osmanlı yönetimine karşı düzenlenen tüm siyasî tasarımlarda yer aldılar... Bulgaristan'da 19. yüzyılda yaşanan ayaklanma ve devrimlerin sosyo-tarihsel bir sınıflandırma ve nitelendirmesini yapmak, kuşkusuz hayli karmaşık bir meseledir.²³

Sırp, Romen, Yunanlılar ve Karadağlılar gibi Bulgarları da bağımsızlık mücadelesine iten nedenlerin başında Bulgar milli bilincinin oluşması ve Panslavizm²⁴ olduğu söylenebilir.²⁵ Ancak unutulmamalı ki, XVIII. yüzyılda öteki Balkan ulusları uyanırken Bulgar halkı hiçbir canlılık izi göstermiyordu. Bu dönemde Bulgar adı²⁶, artık tümüyle unutulmuş gibiydi. Balkanlar'da böyle bir halkın varlığı, akla bile gelmiyordu. Bulgaristan'da dolaşan gezginler, buralarda Türkler ve Rumların oturduğunu yazıyorlardı. Bu dönemde, ünlü Slav bilgini Şafarik bile, Bulgarların ancak 600.000 nüfuslu ufak bir Slav kavmi olduğunu yazıyordu.²⁷

¹⁹ Adanır, a.g.e., s.360.

²⁰ Paschalis M. Kitromilides, "Imagined Communities and the Origins of the National Question in the Balkans", *European History Quarterly*, 19, 1989, s.94,149, Aktaran, Adanır, s.360.

²¹ Todorova, Maria, "Bulgarian Historical Writing on the Ottoman Empire", *New Perspectives on Turkey*, 12, 1995, s.97-118, Aktaran, Adanır, s. 363.

²² Adanır, s. 367.

²³ Adanır, a.g.e., s.369.

²⁴ "Panslavizm" tâbiri ilk defa, 1826 yılında Slovak yazarlardan, Herkel tarafından kullanılmıştır. "Verus Panislavismus (Hakiki Panslavizm)" tabirini ilmi literatüre sokmuştur. Herkel, edebî- ilmi panslavizmle bütün Slav kavimlerinin kültür sahasında karşılıklı alışverişlerini kastettiği gibi, siyasî sahada bütün Slav kavimlerinin bir devlet halinde birleşmelerini bir gaye olarak almıştı. Bkz. Kurat, Nimet, "Panslavizm", *AÜDTCFD*, XI/2-4, (Haziran-Eylül-Aralık), s. 242.

²⁵ Aydın, Mithat, *Balkanlar'da İsyân*, I. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2005, s.135.

²⁶ "Bulgar" adı (Volga) havzasında yaşayan bir Türk kavmi, VII-XV asrın ortalarına kadar devam eden bir Türk devleti ve bu devletin merkezi olan şehrin adıdır. V. yüzyıl sonlarında Bizans hizmetine girerek Trakya'ya yerleşip zamanla Hıristiyanlığı kabul ettiler; Kurat, Akdes Nimet, "Bulgar", *İslâm Ansiklopedisi*, cilt: II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.781.

²⁷ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1988, s.22.

Bunların yanında, bilinenin aksine, Bulgarlık duygusu Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, daha sonra gelişerek milli bir dava haline dönüşmüştür.²⁸ Rumların ağır baskısı altında küllenmeye yüz tutmuş Bulgar milliyet ateşini yakan Sofya yakınlarındaki Hiliander Manastırında bir rahip olan Otest Paisii²⁹ olmuştur. Yazdığı kitap ile, Bulgarlara millî benliklerini hatırlatan ilk eserdir. Paisii ile başlayan Bulgar millî uyanışına Bulgarlar “Yeniden Doğuş (Vıvrajdenyi)” derler.³⁰

Paisii'yi Sofrani Vraneski (1739-1813) adında başka bir papaz takip etmiştir.³¹ İlk Bulgar milletteverlerinin çoğunun Sofroni'nin öğrencileri olduğu görülecektir.³² Bu yüzden Bulgar milli şuurunun gelişmesinde önemli yeri vardır. Bir diğer önemli isim ise, aslen Rus olan Jori Venelin'dir (1804-1841).³³ “Eski ve Yeni Bulgarlar ve Rusya ile Siyasi ve Dini Münasebetleri” isimli eseriyle Bulgar milli şuurunun yeşermesine katkı yapmıştır. Daha da önemlisi, ilk defa Rus dikkatini Bulgar milleti üzerine çekmeyi başarmıştır.³⁴

1840 yılında Nophitos isimli bir papaz İncil'i Bulgarca'ya çevirdi. Bulgarlar ayinlerini bu kitapla ve kendi dillerinde yapmaya başladılar. Artık Osmanlı Devleti içinde Sırp'ların yolunu izleyecek Yunanlılardan sonra bir de Bulgar halkı doğmuştu. Avrupa fazla ilgi göstermese de Ruslar için ilgilenilmesi gereken önemli ve özel bir durum ortaya çıkmıştı.³⁵ 1848'de İstanbul'daki Bulgarlar bir papaz evi açmak için Babıâli'ye başvurular. Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi topluluklarının ayin kiliseleri ve mâbedleri olduğu halde kendilerinin olmadığını, Rumca yapılan ayinleri izleyemediklerini belirttiler. Bu istek üzerine Babıâli, Fener'de bir papaz evi yapımına izin verdi.³⁶ Daha sonra, ticaretin gelişmesiyle birlikte zengin ve kültürlü bir Bulgar sınıfı doğmuştur. İşte bu Bulgar sınıfı, 18. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'yı kasıp kavuran eşitlik, özgürlük, vatan ve millet gibi fikirlerin Bulgarlar arasında yayılmasında başat rol oynamışlardır. Bununla da kalmayıp, okullar ve matbaaların kurulmasına öncülük etmişlerdir.³⁷ Bu şekilde de başta dergi olmak üzere, kitap ve gazetelerin basılmasına büyük maddi destekler yaparak kültürel hayatın gelişmesine ön ayak olmuşlardır.³⁸

²⁸ Acaroğlu, a.g.e., s.136.

²⁹ Paisii, 1762'de tamamladığı “Bulgar Halkının, Çarlarının ve Azizlerinin Tarihi” adlı eserinde Bulgarların asaletini ispat etmek için mazideki şanlı ve şerefli günleri hikâye etmekte ve Bulgar halkına şöyle seslenmekteydi: “Ey Bulgar, ecdadını öğren, dilini tanı...Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim...Öyle Bulgarlar tanıyorum ki şaşkınlıkları içinde soylarını unutacak kadar ileri gidiyorlar ve bunu bilmiyorlar. Bilakis Yunanca okuma yazma öğreniyorlar hatta kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlar. Ey akılsız millet, Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun?...Bulgar,gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tanzim et.” İnalçık, Halil, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.20.

³⁰ Aydın, Mahir, “XIX. Yüzyılda Bulgar Meselesi”, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Ankara, 1990, s. 282.

³¹ Aydın, Balkanlar'da..., s.137.

³² Peremeci, Osman Nuri, Tuna Boyu Tarihi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1942, s.176.

³³ Bu ilk şahsiyetlerden başka Peter Georgi Mamerçev, Neofit Hilandarski Bozveli, Ivan Bogorov gibi kimseler, Bulgar milliyet duygusunun şekillenmesinde ayrı bir yere sahip olmuşlardır; Aydın, Balkanlar'da..., s.138; Mamarçev ve taraftarları, Bulgaristan'ın zengin tüccarları ile bir ayaklanma hazırlığına giriştiler. Böylece Mamarçev 1835 yılında Tırnova'lı zengin tüccar Velho Atanasov Camciyeta'nın başına geçirildiği ve Velho Zavera (Farsça “zur” kelimesinden Bulgarca'ya geçme, isyan demektir) denen meşhur ayaklanmayı başlattı. Ancak ayaklanmanın daha başında bazı Bulgar çorbacıların Osmanlı yönetimiyle işbirliği yapmaları ve elebaşlarının hareket planını ihbar etmeleri sonucu hareket bastırıldı. Olaylar Bulgar ulusçularına labirentten çıkma için acele örgütlenmiş ayaklanmalarını veya dış devlet desteğinin yeterli olmadığını, her şeyden önce bilinçlenmiş bir halkın gerektiğini öğretmişti. (Ortaylı, İmparatorluğun..., ss.84-85).

³⁴ İnalçık, Tanzimat..., s.21.

³⁵ Yılmaz, Durmuş, Osmanlı'nın Son Yüzyılı, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, Ekim 2004, s. 32.

³⁶ Bozkurt, II. Meşrutiyet..., ss.101-102.

³⁷ Bozkurt, a.g.e., s.23.

³⁸ Kocabaş, Süleyman, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm, Vatan Yayınevi, İstanbul, 1986, ss.103-104.

18. yüzyılın ilk yarısında, bütün imparatorlukta, denizden ve karadan büyük bir ticaret hareketi baş gösterdi. Yunanlılar en önemli rolü alanlar ve en çok yararlananlar oldularsa da, Bulgarlar bir kenarda kalmadı. Köstendil, Tatar-Pazarcık ve başka yerlerde ünlü sergiler ve fuarlar çoğalıyor, Balkan şehirlerinde zanaat üretimi geliyordu.³⁹ Bulgar eğitiminde de hızlı bir gelişme görüldü. Todorov⁴⁰ a göre 1806-1828 döneminde basılan Bulgarca kitap sayısı 16 iken, 1869-1878 döneminde 811'e; yine 1839-1848 döneminde basılan gazete sayısı 3 iken, 1869-1878 döneminde 74'e çıktı.⁴¹ Bu noktada eğitimin rolü büyük olmuştur. Yukarıda sözü edilen ticaret ve kültür hayatındaki gelişmeler 1835-1875 yılları arasında Bulgar milliyetçilik hareketlerine öncülük edecek aydın bir sınıfı doğurdu. Bulgarlar, Bulgar dilindeki eğitimi modernleştirip yaygınlaştırarak Balkan tarihinde, orjinal bir ulusalcı program izlediler. Nihayet bağımsız ulusal kilise için verilen mücadele bu süreci tamamladı.⁴²

Yunanistan'da okuyan Bulgar gençleri aydınlanma düşüncesi ve ulusalcılığa ilk adım atan grupları oluşturuyordu. Fakat genelde Bulgar aydınlarının 19. yüzyıl başlarına kadar bir ulusal kişilik sorunu içinde olmalarının nedeni de Rum eğitimi ve Fener Patrikhanesi'ydi. Bulgar aydınları arasında Yunan dilinin ve hayat tarzının etkisini gösterecek en iyi örnek, ulusal eğitim hareketini başlatan Aprilov'un⁴³ ulusal kimlik duygusundaki değişimdir. Rusya ve Avrupa'da okuyan Aprilov 1831'e kadar kendisini Yunanlı sayıyordu. İlk defadır ki, bir Rus olan fakat Slavofon düşüncenin etkisinde Bulgar tarihini yazan Venelin'i okuyarak Bulgarlık bilincine ulaştı.⁴⁴

Bu bağlamda, Bulgar milliyetçiliği ve bağımsızlığının gelişiminde özellikle Amerikan misyonerleri ve misyoner okullarının da önemli bir yeri vardır. 1840'larda Bulgarları keşfeden Amerikan misyonerleri Protestanlığı yaymak için öncelikle Bulgarca'yı öğrenmişler, sonra da okullar açarak eğitimi organize etmeye başlamış ve Bulgarlar arasında Bulgarca kitaplar dağıtmışlardır. İstanbul'daki Robert Koleji, Amerikan Misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü, dolayısıyla da Bulgarlar için milliyet ve bağımsızlık ideolojisinin işlendiği en önemli merkezlerden biri olmuştur.⁴⁵ Bu arada, ünlü Rus şairlerden Alexandır Puşkin, Balkanlar'da bir Bulgar milletinin bulunduğunu, bunların Müslüman Türklerin elinden kurtarılması gerektiğini ortaya atmıştır.⁴⁶ Bundan sonra da 1862 yılında çete hazırlıklarına geçilmesi çalışmalarına başlanmıştı. Bu hazırlıkların organizatörü, Georgi Stoykov Rakovski⁴⁷ (1821-1867) adında bir Bulgar ihtilâlcisiydi.

³⁹ Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, 14.-20. Yüzyıl, Çev: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, I. Baskı, Milliyet Yay., İstanbul, 1993, s.324.

⁴⁰ Veselin Traykov, Petur Popov, Bistra Svetkova, Hristo Hristov, Straşimir Dimitrov gibi Osmanlı karşıtı saldırılara önderlik eden tarihçiler, saldırılarını, herkesten çok Bulgaristan'daki Türk yönetimi hakkında daha ılımlı ve daha doğru bir yorum sunan, eğitimi Moskova'da yapmış, Batı'da oldukça sevilen, Rum ve Gagavuz kökenlere sahip çok aydın bir tarihçi olan Nicolai Todorov'a karşı yöneltti; Karpat, Balkanlarda..., s.322.

⁴¹ Todorov, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Veysel Ataman, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979, s.66; Eğitimin gelişmesi beraberinde Bulgar basının doğuşunu getirmiştir. Bu dilde ilk dergi, 1844'te İzmir'de çıkmıştır; Castellan, *Balkanların...*, s.326.

⁴² Ortaylı, *İmparatorluğun...*, s. 85.

⁴³ Aprilov, 19. yüzyılda Bulgar milliyetçiliği ortaya çıktığı zaman eğitimi götüren adamlardan birisiydi. Ve derhal, bu milli, ulusal kimlik ortaya çıkınca Bulgarlarla İstanbul'da Fener'deki Rum patrikhanesi arasında şiddetli bir çatışma meydana geldi. Hatta Filibe olayları dediğimiz Filibe'deki Rum metropolitin öldürülmesiyle bu olaylar büyüdü ve kanlı safhaya bile geçti; Ortaylı, İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, 10. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2008, ss.89-90.

⁴⁴ Ortaylı, a.g.e., s.85.

⁴⁵ Aydın, *Balkanlar'da...*, ss.140-141.

⁴⁶ Aydın, a.g.e., s.141.

⁴⁷ Bulgar tarihçilerinin çete hareketinin ideologu, milli kurtuluş hareketinin ilk organizatörü olarak adlandırdıkları Rakovski, Kazan'da (Kotel) doğmuş, Karlova'da, İstanbul'da Kuruçeşme'deki Rum okulunda okumuştur. 1841 yılında Atina'ya gitmiş ve orada "Makedonya Derneği" adlı gizli bir derneğin kurulmasında aktif rol oynamış, 1842'de İbrail'e geçmiş ve oradaki Bulgarlar arasında çetecilik hazırlıkları yapmıştır. Kırım Savaşı çıkınca, Rusya hesabına casusluk yapmak amacıyla İstanbul'da bir "gizli örgüt" kurmuş ve bir casus şebekesi meydana getirmiş. Türk ordusu hakkında bilgi toplayıp Ruslar'a iletmek amacıyla Türk hizmetine girmiş ve Şumnu Türk ordusunda tercüman olarak görev almış. Buradayken casusluğu anlaşılıp yakalanmış ve İstanbul'a götürülürken yolda kaçmıştır. 1858-60 yıllarında Odesa'da bulunmuştur. 1860 yılında Belgrad'a yerleşmiş ve orada "Bulgaristan'ın siyasi kurtuluşu için" daha aktif çalışmaya

1862 yılında Rakovski, ayaklanma zeminini hazırlamak için Hacı Stavri'yi görevlendiriyor ve 150 kişilik bir çete kurmayı başaran Hacı Stavri daha ayaklanma başlamadan Türk makamları tarafından etkisiz hale getiriliyor. Rakovski ve diğer Bulgar milliyetçilerinin amacı, silahlı çete faaliyetlerine başlayıp uygun siyasi şartları beklemektir. Bu oluşum gerçekleştirildikten sonra Bulgarları ayaklandırıp başta Rusya ve büyük devletlerin desteğini alarak bağımsızlığa ulaşmaktır. Halkın amacını Avrupa'ya tanıtmak için, Bulgarca ve Fransızca olan gazetesi "Dunavski Lebed" (Tuna'nın Kuğusu), burada yayınlamaya başladı. 1862'de, Uğrunda "Bulgar Lejyonu"nu yarattığı silahlı bir hareket öngören "Bulgaristan'ın özgürleşmesi projesi"ni 1861'de kaleme aldı. Onun yerini Vasil Levski (1837-1873) aldı ve O da bu yönde çalıştı ve programı demokratik bir Bulgar Cumhuriyeti kurmak olan "Devrimci Merkez Komitesi" ortaya çıktı. Sonra Hristo Botev (1844-1876) bu bayrağı taşımayı devam ettirdi.⁴⁸

18/30 Mayıs 1862 tarihinde, Filibe'deki Rus Viskonsolosu Gerov, İstanbul'daki Rus Büyükelçisi İgnatiev'e bir şifre gönderdi. Şifre'nin Türkçesi şöyledir: "Bulgarların açık bir ayaklanması imkânsız olduğundan, bazıları Türklere karşı çete savaşı yapmak fikrindedir ve şimdiden birkaç çete kurulmuştur. Filibe sancağında dolaşmakta olan Bulgar eşkıya çetelerine de bu fikir telkin edilmeye çalışılmaktadır. Bunun için benim manevi desteğim ve son derece zaruret hâlinde bir miktar para yardımı vaadi istenmektedir. Bu isteğe vermem gereken cevap hakkında Ekselanslarının emirlerini rica ediyorum."⁴⁹

Bulgar milli şuurunun sosyo-politik dayanakları oluştuğundan sonra, Rusya'nın da kışkırtmalarıyla Bulgarlar yavaş yavaş partizancılığa⁵⁰ başlamışlardır. Partizancılık, Balkanlar'da ihtilaller yapmak için kurulan ya da çeşitli idareleri yıkmak için oluşturulan terör yanlısı, siyasi çeteler olarak tanımlanabilir. Artık izlenecek yol şuydu: Çeteler biçiminde ülkeye girerek dağlık bölgelere sığınmak, buradan Bulgar köylerini ayaklanmaya zorlamak, daha sonra büyük devletlerin işe karışmasıyla ortaya bir Bulgar sorunu çıkarmak.⁵¹

2. İLK BULGAR ÇETESİ VE SONRASINDA YAŞANANLAR

İlk Bulgar çetesi olan "Bulgar Gizli İhtilal Bükreş Merkez Komitesi" 1867⁵² yılında kurulduğunda Bulgarlar, hâlâ devlete ve padişaha sadık Osmanlılardı. Komite, hemen "Avrupa karşısında Bulgaristan" adlı siyasal bir broşür yayınlamaya başladı. Ancak, asıl büyük gürlüğü "Sultan Hazretlerine Muhtıra" başlıklı bildiriyle kopardı (1867). Bu bildiri, Osmanlı ile Bulgaristan arasında ikili bir yönetim (düalizm) isteniyordu. Her iki belge de Fransızca olarak basılmıştı. Daha sonra "Narodnost" gazetesini yayınlamaya başladı. Bundan sonra da Bulgar

başlamıştır. 1862 yılında ilk "Bulgar lejyonunu" kurmuştur. Bulgar çete hareketi, bu lejyonun kuruluşuyla başlatılır; <http://www.pomak.eu/board/indez.php?topic=129.0>, (3.11.2012).

⁴⁸ Castellan, Balkanların..., ss.327-328.

⁴⁹ <http://www.pomak.eu/board/indez.php?topic=129.0>, (3.11.2012).

⁵⁰ Partizan kelimesi, Balkanlar'da Sırpça Çetnik kelimesinin, Fransızca karşılığı olarak belirmiştir. Sırpça Çetnik "Çete" demektir: "Çetnik de çeteye mensup olan, yani çeteci...; Tepedelenlioğlu, s.27.

⁵¹ Acaraoğlu, Bulgaristan'da..., s.25.

⁵² 1867 yılından önce de ayaklanmalar olmuştur. 1835 yılında Rus subayı üniforması giymiş Georgi Mamarçev'in yönetiminde Tırnova'da bir ayaklanma görüldüyse de bastırıldı. 1841 yılında Niş ve dolaylarında Sırbistan'dan gelen komitecilerin kışkırtmasıyla epey önemli bir ayaklanma oldu, bu da bastırıldı. Aynı zamanda, Eflâk'ta İbrail kentinden Tuna'yı geçmek isteyen kimi çeteler ortadan kaldırıldı. 1850 yılında Sırbistan'dan gelen çeteciler, Vidin bölgesinde 10.000 köylünün katıldığı büyük bir ayaklanma çıkarabildilerse de yatıştırıldı. 1854-56 Kırım savaşı sırasında 2.000 kişilik bir Bulgar gönüllü birliği Rus ordusuna katıldı. 1856 yılında Tırnova'da yeni bir ayaklanma görüldü. Osmanlı hükümeti, bu komitecilerle karşı Bulgaristan'da yönetimi düzenleyici nitelikte kimi önlemler aldı. Bulgar çorbacılarını (zenginlerini) örgütlendiren, onlara kimi yetkiler veren bir "Çorbacı Nizamnamesi" yapıldı. Bir ayaklanma bölgesi biçimini alan Vidin-Niş yöresinde, köy ağaları karşısında köylülerin durumunu düzelterek yasalar çıkarıldı. İl meclislerine Bulgarların da katılmasını sağladı. Şu bir gerçek ki, Bulgaristan'da büyük köylü topluluğu, çorbacıların önemli bölümü komitecilerin kışkırtmalarına kapılmıyorlar, hükümete bağlı kalıyorlardı. Bununla birlikte, Romanya ve Sırbistan'dan gelen çeteler ülkeyi karıştırmak için her yola başvurmaktan geri kalmadılar. Komitecilerin faaliyeti gittikçe genişledi; Tepedelenlioğlu, ss. 25-26.

çetecilerini örgütleyip Rumeli'ye yollamaya başladı. Komitenin yöneticileri Lüben Karavelov ile arkadaşı Vasil Levski idi. Angel Kınçev'in intiharından, Araba-konak soygunundan (Eylül 1872), Levski'nin idamından sonra, Botev de Komiteden çekildi.⁵³

Komita, otuz beş kişilik bir seçme fedai grubunu bir gece Tuna'nın Ulah yakasından Balkanların içlerine aktardı. Hayalperest ve toy liderler bu çete Balkanlar'da görüldüğü zaman, Bulgarlar hemen ayaklanıverir sanmışlardı. Hâlbuki yıllardan beri ekilen tohumlar 1867'de henüz filiz vermemiş bulunuyordu.⁵⁴ Bu ilk çete halktan ilgi görmedi. Ancak çeteciler faaliyet göstermiş olmak maksadıyla, bayırlarda sürü güden birkaç masum çobanı, bir iki günâhsız Müslüman'ı öldürdüler.⁵⁵ Böylece gerçek durumu daha iyi anlayan çeteciler, bu durumu düzeltmek ve daha iyi hazırlanmak için bir yol haritası belirlediler.⁵⁶

3. YERKÖY BULGAR İHTİLAL KOMİTESİ

Bu ilk çete başarısız olunca bir çete daha kurulmuş ancak o da başarısız olmuştur.⁵⁷ İkinci çete, 1869 yılı Haziranında, yani birinci çeteden iki yıl sonra kurulmuştur. Bu çete de Bulgar köylerini gezerek bir başarı elde etmeye çalışmış fakat Osmanlı'nın Bulgar reâyası henüz ihtilâl için olgunlaşmadığından başarısız olmuştur. Bulgar komitecileri, Bükreş'i terk edip Yerköy'de toplandıktan sonra, 1875 sonbaharında başka bir komite kurmuşlardı. Yerköy'e ilk gidenler Zaimov ile N. Obretenov idi. Daha sonra katılanlar ise, Stambolov, Volov, Dragostinov, İvan H. Dimitrov, Benkovski'dir. Daha başkaları da gitti: İzmirliiev, Slavkov, G. Obretenov, bunlar Odesa'dan gelen delikanlılardı.⁵⁸ Yorgiyeff ortaya yeni bir tez attı: Bir ihtilâl ancak "halk içine karışıp, halkla kaynaşarak" başarılıdır. Osmanlı dışında kalıp Osmanlı'da ihtilâl çıkarmak mümkün olamaz. Bunun üzerine, Eflâk ile Boğdan'daki on altı şube yavaş yavaş Osmanlı'ya göç etti. Yaş'takiler Tırnova'ya taşınırken, Kalas'taki, İslimiye'ye yerleştirildi.⁵⁹

Yeni teşkilat beklenen tesiri yapmıştı. Bütün papazlar, bütün daskaller ve daskaliçer⁶⁰ hep Bulgar milliyetçisi kesilmişlerdi. Kiliseler çeteleri barındıran birer gizli kışla, köy okulları birer cephane deposu haline sokulmuşlardı.⁶¹ Bulgarlar milli bilinçlenmenin etkisi ve Rusya'nın kışkırtmasıyla Fener'den ayrı bağımsız bir Bulgar Kilisesi istemeye başladılar. Osmanlı Devleti'nden çok, Fener Patrikhanesi ile mücadele ediyorlardı ve Bulgarlar Fener Patrikhanesi'nden kesin olarak ayrılmaya karar vermişlerdi. 1860'dan itibaren ise, Rum Patriğinin ruhani riyasetini tanımadıklarını açıkça ilan etmişlerdi. Bu durumda Bab-ı Ali, Sadrazam Ali Paşa

⁵³ Acaraoğlu, Bulgaristan'da..., ss.25-26.

⁵⁴ Tepedelenlioğlu, Sultan..., s.160.

⁵⁵ Tepedelenlioğlu, a.g.e., s.160.

⁵⁶ Çete kaptanı Yogyeff, bir toplantıda arkadaşlarına şöyle dedi: "Ümitsizliğe düşmek yok. Mademki, bu işe başladık, bu iş başarılı olacaktır. Beş yüz yıl uyumuş bir milleti beş ayda, beş yılda uyandırmak mümkün değildir. Ama on yılda değilse elli yılda mutlaka bu millet uyanacaktır. Bizim siyasi dostlarımız kısa bir müddet sonra Bulgar milletini Osmanlı'nın elinden koparıp alacak kudrettedirler. Ama Bulgar milleti bugünkü uyuşukluk içinde kalırsa, o zaman da kimin tarafından kurtarılsa, onun esiri olacaktır... Osmanlıların "reâyâ"sı kalmak Rus çarına köle olmaktan evladır..." Konuşmasının devamında dört maddelik bir teklif yaptı: 1-) Bütün Bulgar köy öğretmenleri en kısa zamanda komisaya üye yazılacak, 2-) Bütün Bulgar köy papazları teşkilâta sokulacak ve bunların hepsinin halis kan Bulgar olmaları temin edilecek...Bulgar köylerinde Rum papaz bırakılmayacak!, 3-) Bulgar köylerinde Osmanlıya sadık çorbacıların kulakları bükülecek. Zaptiyelerle fazla dost olan çorbacılar süratle temizlenecek, 4-) Bulgar köylerinde silah, mermi depoları yapılacak; Tepedelenlioğlu, a.g.e., s.161.

⁵⁷ Osmanlı topraklarına sokulan ikinci çeteyi, İbrâil şubesi kurmuştur.

⁵⁸ Acaraoğlu, Bulgaristan'da..., s.26.

⁵⁹ Türkiye içinde sekiz şube daha açıldı:1-) otluk köyü (Filibe sancağına bağlı), 2-) İvraca kasabası (Vidin'e bağlı bir kaza merkezi), 3-) Batak köyü (Filibe sancağında...Dospat dağı eteklerinde), 4-) Niş kasabası (Yahya Kemal'in ailesi, yani Yunus Beyoğulları bu kasabanın derebeyleri idi), 5-) Yeni Pazar, 6-) Saray Bosna, 7-) Debre, 8-) Dukakins; Tepedelenlioğlu, ss. 162-163.

⁶⁰ Erkek ve Kadın Öğretmenler.

⁶¹ Tepedelenlioğlu, Sultan..., s.163.

tarafından bir süredir geciktirilen Bulgar Eksarhlığı Beratı'nı 11 Mart 1870'de verdi.⁶² Bu duruma Rum patriği sert tepki göstererek mezhep işlerine Babîâli'nin karışamayacağını belirtti. Ancak Padişah, Vidin Başpiskoposu Anthimos Efendi'nin Eksarklığını onayladı. Patrikhanede toplanan bir dinî meclis ise bu kiliseyi tanımadıklarını ilân etti.

1875 yılında Hersek İhtilâli alevlenince, artık bir hayli kuvvetlenmiş olan Bulgar komitacılığı, Moskova'dan bir umumi ihtilâl emri aldı. Doğal olarak emir Rus gizli emniyet ve sabotaj teşkilâtı olan Ohrana vasıtasıyla Bükreş'teki umumi merkeze verilmişti. Umumi merkezin ilk işi Avrupa Osmanlı'sındaki kumanda kadrosunu kuvvetlendirmek oldu. En seçme ihtilâlcilerden⁶³ on beşini, son derece geniş yetkilerle Türk topraklarına sokup binlerce masum insanın feci bir tarzda ölmelerine sebep olundu. Ardından Piçosokof, umumi müfettişliğe atandı ve vazifeye başlar başlamaz talimata riayet etti. Hangi köye gittiyse iki katırı da beraberinde götürdü. Katırlara dört sandık yüklemiştir. Fakat içlerine çakıl doldurmuştu. Nedeni şuydu: hepsi birbirinden hasis olan Bulgarlar, ihtilâl çıkınca evlerinin dağılmasından, mallarının talan edilmesinden ürkmekte idiler. "Mal canın yongasıdır" derler ya, bu ata sözüne dünyada en çok inananlar Bulgarlardır. Bükreş komitesi bunu bildiği için, Bulgarlara emniyet telkin etmeyi düşünmüştü. İhtilâl genel müfettişi gittiği her köyde ileri gelenleri gizlice toplayıp, sandıkları gösteriyor ve "Görüyor musunuz bunları? İçleri altın dolu..." diyordu. "Hiçbirimize zarar gelmeyecektir. Ama es kaza içinizden birisi zarar görürse derhal altınla ödeyeceğim." diyordu. Bu propagandanın tesiri çok çabuk görüldü. Canlarından fazla mallarını düşünen Bulgarlar, zararlarının derhal altınla ödeneceğine inanınca ihtilâl daha az yadırgandı.⁶⁴

4. TUNA VİLAYETİ VE VALİ MİTHAT PAŞA

Bu tür girişimlerden elbette ki Osmanlı'nın haberi oluyordu. Babîâli, önem verdiğini göstermek için Rumeli'de "Tuna Vilayeti"ni kurmuş ve başına da Mithat Paşa'yı getirmişti. Geniş yetkilerle donatılmış olan Mithat Paşa'nın Bulgaristan'a yaptığı hizmetler bugün dahi anılmaktadır. İmparatorluk içinde ilk demiryolunun Bulgaristan'da Rusçuk-Varna arasında yapılmış olduğu unutulmamalıdır. Mithat Paşa göreve geldiği andan itibaren komitecilerle sürekli uğraşmak zorunda kalmıştır. Örneğin 1868'de Hacı Dimitri'nin (1837-1868) komutasındaki çeteyi durdurmuş ve Hacı Dimitri Buzluca'da öldürülmüştür. Sonradan Bulgarlar oraya büyük bir anıt yapmıştır.⁶⁵

1868 yılındaki bu çete faaliyetinin sonucu olarak, ilk defa silâhlı Bulgarlarla silâhlı Türk köylüleri karşı karşıya gelip çarpışmışlardır. İki taraftan da ölenler olmuştur. Bulgarlarla Türkler arasındaki ilişkilerde ufak da olsa bir yara açılmıştır. Filibe Sancağı'nda yeteri kadar asker ve zaptiye olmadığından sivil Türk halkı kullanılmıştır. Lâkin açılan bu yara, ileride daha da büyüyecektir. Zira Balkanlar'da ateş bacayı sarmıştı. Özellikle 1875 Bosna-Hersek ayaklanmaları Bulgar komitecilerini cesaretlendirmiştir.

5. NİSAN 1876 AYAKLANMASI

1868'den önceki duruma baktığımızda ise, 1860 yılında bütün merkezlerin sadece Bulgar Meselesi ile uğraşmaya başladıklarını görürüz. Artık Belgrat, Prag ve Odesa gibi merkezler Bulgar işleri ile uğraşacaklardı. Bir yıl aradan sonra bayırlarda çobanlık yapan insanlar, kendi dillerini konuşan bir takım silâhlı adamlarla karşılaşmaya başladılar. Kendi halinde yaşayan bu insanlar ürkmeye başlamışlardı. Ayrıca 1867 yıllarında işlerinden güçlerinden başka bir şey düşünmüyorlardı. Silâh taşımakta yasak olduğundan bir takım gelişmeler olduğu yönünde

⁶² Şıvgın, Hale, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", s.2, <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-81-88.pdf> (3.11.2012).

⁶³ Pop Haritun, Nikoloff, Yorgi Nikofski, Petro Onkoff, Hilâriyon, Dağıstanoff, Yorgi Vabretinoff, İzmirliyeff, Nikola Pançoff, Apostoloff, Islavko, İstoyan Zançoff..., Tepedelenlioğlu, s.167.

⁶⁴ Tepedelenlioğlu, a.g.e., s.170.

⁶⁵ Acaroğlu, Bulgaristan'da..., s.27.

şüphelenmeye başladılar. Şüphelendikleri için de bu adamlardan çekindiler. Ancak silâhlı adamlar en ucra Balkan köylerine bile uğramaya başladılar. Derken köy muhtarları kaybolmaya başladılar. Bunların akıbetini soruşturmaya kalkışanlar da ortadan kaldırıldılar.

İki yıl sonra da Bulgar köylerindeki Daskal ve Daskalitsa'lar çocuklara bazı şarkılar öğretmeye başladılar. Papazlar da kiliselerde vaazlara başlamışlardı. 1871 yılında Bulgar köylerine gazete ve küçük kitapçıklar dağıtan postacılar uğramaya başladı. Bu postacı devletin postacısı değildi. Daima hava karardığı zaman geliyor ve papaza misafir oluyordu. Derken köylerde yeni bir adet de belirerek papazlar başka yerlerdeki fakara Bulgarlar için yardım toplamaya başladılar. Köylüler artık ne olduğunu anlamaya başlamışlardı. Maddiyatlarına düşkünlükleriyle bilinen Bulgarlar, papazların, topladıkları yardımı arttırmalarına karşı çıktılar. Bu durumda da destek vermeyen başta köyün önde gelenleri ve halk çeteciler tarafından öldürüldüler. Fakat büyük bir başarıyla bu olayları Türkler yapmış gibi gösterdiler.

Osmanlı yöneticileri ise bölgedeki gelişmeleri görmezden gelmeye devam ediyordu. Öteden beri Bulgarlar, pazarlardan, çarşılarından silah, barut, kurşun adına ne varsa topluyorlardı. Filibe'deki Rus Konsolosunun da belirttiği gibi, "önceleri yavaş ve gizli yürütülen silahlanma bahardan itibaren açıktan açığa ve daha hızlı yürütülmeye başlanmıştı." İngiliz Burgaz Konsolos Vekili Brophy de ilgili makamlara ayaklanma merkezinin her birinde önemli ölçüde silah, cephane ve erzak stokunun yapıldığını belirtmiştir.⁶⁶

Kuşkusuz bölgenin ayaklanmaya hazır hale gelişinde Filibe'deki Rus Konsolosu Nayden Gerov ve İstanbul'daki Rus elçisi panislavist Ignatiew'in ayrı yeri vardır. Bulgar ayaklanmasının, bölgede 1857-1876 yılları arasında kesintisiz olarak çalışan Bulgar asıllı Nayden Gerov tarafından organize edildiği Türk ve yabancı belgelerce de teyit edilmektedir.⁶⁷ Bütün bu yaşanan gelişmelerden sonra Bulgar milliyetçileri bazı köylerde ayaklanma fitilini ateşlemeye başladılar. Batak, Pirastim Derbendi, Çömlek köyü ve Braçkova isyanlarını tertipleddiler. Hatırlatmakta fayda var ki bu isyanlardan önce de, 1835'te Tırnova'da; 1841'de Niş'te; 1850'de Vidin'de de ayaklanmalar olmuştur.⁶⁸ Bu noktada 1876 yılı bir dönüm noktasıdır.

1876 Nisan Ayaklanması, 27 Nisan'da yapılan toplantının⁶⁹ ihbar edilmesinden dolayı 11 gün önce zuhur etmiştir. Toplantı yapılacağı haberini alan Babiâli 1 Mayıs'ta Otlukköy ve Arvatalan'a (Koprivstitsa) Ahmet Ağa ve Necip Ağa komutasında zaptiyeler göndermiştir. Komite üyelerinin tutuklanmaya başlamasıyla da asiler, ayaklanma ateşini yakmışlardır. Böylece ayaklanma ilk olarak 2 Mayıs 1876'da Tatarpazarcık'ın Avratalan köyünde başlamıştır. Asiler nahiye konağını basıp, nahiye müdürü ve zaptiyeleri öldürdükten sonra, köye hemen "ya hürriyet, ya ölüm" yazılı Bulgar bayrağını çekmişlerdir. Kilise çanları "Yaşasın Bulgaristan" sesleri arasında çalmaya başlamıştır. Bu arada, Avratalan'da yakılan ayaklanma ateşi kısa sürede diğer bölgelere de sıçramıştır. Benkovski'nin liderliğinde silahlı gruplar ayaklanma planına göre köyleri kuşatmışlardır. Bu gruplar, bütün köylülere, daha sonra evlerini mermerden yeniden yapacakları

⁶⁶ British Documents, vol.2, Doc.286, Brophy'den Elliot'a, 13 Mayıs 1876; Aktaran , Aydın, Balkanlar'da..., s.218

⁶⁷ Aydın, Balkanlar'da..., ss. 148-149.

⁶⁸ Osmanlı idaresine karşı yapılan bu isyanlarda, her ne kadar Rusların kıskırtmaları ve ayrılıkçı Bulgar komitelerinin halkı sürekli isyana yönlendirmeleri önemli rol oynuyorsa da, halkı bu isyanlara iten önemli âmillerden birisi de içinde buldukları idâri ve sosyal meseleler ile yerel yöneticilerden karşılaştıkları zorluklardı.. İsyanlara katılan halk, isyanın gerekçeleri kendilerine sorulduğunda, mütesellimlerin, köy ağalarının ve subaşlıların zorbalıklarından bahsediyor; hükümetin bunlara bir çözüm bulması gerektiğinin ve hareketlerinin bu tür zorba idarecilere karşı olduğunu belirtiyorlardı. (Köse, Osman, " Bulgaristan Emareti ve Türkler", s.232.

<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kose2.pdf>, (3.11.2012).

⁶⁹ Bu toplantı 26 Nisan 1876 tarihinde Oborişte (Maçka Deresi) denilen yerde yapılmıştır. Oborişte denilen Otluk-köy yakınındaki bir yerde, ayaklanmanın 1 Mayısta başlaması, buna 400 kişinin katılması kararlaştırılmıştı, ama Osmanlı yönetimi bunu haber aldığından, ayaklanma 20 Nisana ertelendi. Hareketin yönetimi için askeri kurul kurulmuş, daha sonra bu " Orta-Balkan'da geçici Bulgar hükümeti" adını almıştır. İsyancılar ancak 10 gün dayanabildiler, daha sonra düzenli Türk ordusuna yok edildiler. Elebaşları öldürüldü.; Acaroğlu, Bulgaristan'da..., s.28.

için evlerini yakmalarını emrettiler. Bununla birlikte; köylülere “eğer ayaklanmaya katılmazlarsa Türklerin onları katledeceklerini, aynı zamanda büyük bir Rus ordusunun Balkanlara geçmeye hazır olduğunu” söylemişlerdir.⁷⁰

Tırnova Sancağı'nın ova köylerinden gelen isyancılar, Drenova kasabası yakınındaki manastıra sığınmıştı. Papaz Hariton, Hristo Parmakov, Baço Kiro başta olmak üzere isyancılar, 10 gün kadar Türk askeriyeye çarpıştı. Fazıl Paşa teslim olmaya çağırırsa da kabul edilmedi. Bunun üzerine, manastır sarılıp bombalandı. 220 kişiyi bulan isyancılardan ancak 47'si canını kurtarabildi. Parmakov da öldü. Baço Kiro kendi köyüne kaçabilirdi de köy eşrafı onu hükümete teslimine zorladı. 1897'de manastırda bu çeteciler için Türk aleyhtarı bir anıt dikildi.⁷¹ 1876 ayaklanması kötü düzenlenmiş olduğu için, Osmanlı ordularına ve yardımcıları Arnavut ve Çerkez başıbozuklara karşı bağlantısız bir çarpışmalar dizisi olmakla sınırlı kaldı. Şair Hristo Botev, Romanya'dan gelen Tuna nehrini aşmış bir grubun başında, orada öldü. Bir aydan az bir zaman içinde her şey bitmişti; fakat baskıya, dünya basımının duyurduğu taşkınlık da eşlik ediyordu; Gladstone⁷² bir broşür ile onları kınadı ve Victor Hugo senatoya ünlü bir bildiri sundu: “Bulgar Mezalimi” Avrupa meselesi oldu. Sultan Abdülaziz devrildi; yerine, yerini 3 ay sonra II. Abdülhamit'e (1876-1909) bırakan yeğeni getirildi.⁷³

Ayaklanmayı soruşturmak için bölgeye ilk olarak giden kişi Walter Baring'dir. Baring, Batak köy bölgesi dâhil öldürülenlerin sayısının 7.145 olduğunu rapor etmiştir.⁷⁴ Osmanlı Hükümeti'nin ayaklanmayı soruşturmak için bölgeye gönderdiği Blacque ve Yonaçe Efendi'nin raporlarında ise öldürülen Bulgarların sayısının 3000'den çok olmadığı belirtilmiştir. Ayaklanma konusunda gerçeğe en yakın bilgi veren, ancak pek çok yabancı araştırmacı tarafından da görmezden gelinen kişilerden biri Merkezi Din Komitesi (Central Relief Committee)'nin baş temsilcisi olan W.L.Stoney'dir. Stoney 6 ay boyunca bölgede çalışmış ve Bulgar, Türk ve karma köylerden oluşan 150'den fazla köyü ziyaret ederek hazırladığı raporunda; bazı Türklerin de dâhil olduğu öldürülen insanların sayısını 3.694 olarak tespit etmiştir.⁷⁵

Sonuç olarak, bütün raporlar dikkate alınarak denebilir ki, Bulgaristan ayaklanmasında ve ayaklanmanın bastırılmasında yaklaşık 3000 Bulgar ve 500'ün üzerinde Türk öldürülmüştür. Buna rağmen bazı kaynaklarda ölü sayısı abartılmış ve bu sayı 12.000'den 100.000'e kadar çıkarılmıştır. Yine de, sayının fazla olması düzenli askerlerin kullanılmamasından ve asilerin Bulgar halkını kullanmak için uyguladığı yöntemlerden kaynaklanmıştır.⁷⁶ 1876 yılında Bulgar komitelerinin öncülüğünde bir isyan hareketi daha olmuş, bu da Osmanlı Hükümeti'nin olayı kısa zamanda bastırması sonucu başarıya ulaşamamıştır. Nisan 1876 isyan hareketi köklü bir ihtilal niteliği taşıdığından diğerlerinden ayrı bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Hersek, Sırbistan ve Karadağ olaylarının da aynı döneme rastlamasıyla Rusya'nın gayretleri sonucu olaylar milletlerarası bir boyut kazanmıştır. İstanbul Konferansı'nın başlamasıyla da “Bulgar Meselesi” çok farklı bir ortama girmiştir.⁷⁷ Aslına bakarsak, 1876 ayaklanması dışarıda hazırlanmış bir ayaklanmadır. Gazeteleri, dergileri aracılığıyla halkı isyana kıskırtmışlardır. Bundan sonra 1877-1878'de

⁷⁰ British Documents, vol.2, Doc.451, “Report by Mr. Baring on the Insurrection of 1876; Aktaran, Aydın, Balkanlar'da..., ss.150-151.

⁷¹ Acaraoğlu, Bulgaristan'da..., s.28.

⁷² Gladstone'un İngiltere'de ve Avrupa'da büyük yankı uyandıran kitapçığı, geniş bir şekilde Bulgar ve Rus kaynaklarına dayanan Daily News'den yararlanmıştı. Ayrıca onun İstanbul'daki liberal kaynaklarıyla, Amerikan misyonerleriyle ve bölgedeki İngiliz Kilise mensuplarıyla irtibatı olduğu bilinmektedir. Gladstone, kitapçığında Türk ulusuna ağır hareketler yağdırmış ve Türklerin Bulgaristan'dan çıkarılmasını istemiştir. Bkz. Aydın, s.172.

⁷³ Aydın, Balkanlar'da..., s.331.

⁷⁴ British Documents, vol.2, Doc.451, “Report by Mr. MBaring on the insurrection of 1876; Aktaran, Aydın, s.339.

⁷⁵ Aydın, Balkanlar'da...,s.153.

⁷⁶ Aydın, a.g.e., s.154.

⁷⁷ Köse, Bulgaristan..., s.242.

Osmanlı-Rus savaşı patlak verdi. Bu kanlı ve dramatik olayların yaşanmasında gazete ve dergilerin rolü büyüktür.⁷⁸

1876 Aralık ayında İstanbul'da bir toplantı düzenleyen büyük devletler elçileri, Bulgaristan'da iki özerk bölge kurulmasını istediler. Ancak, Babıâli, öteki öneriler gibi, bunu da kabul etmedi. Rusya, Osmanlı Devleti'ne 24 Nisan 1877'de savaş ilan etti.⁷⁹ Şunu da söylemek gerekir ki, bu isyanlar sırasında Müslümanların mağduriyeti Batılı tarihçiler tarafından pek değinilmeyen bir konu olmuştur. Bu nedenle, Amerikalı Osmanlı tarihçisi Stanford Shaw'ın görüşüne yer vermek yerinde olacaktır. Shaw, Müslüman halkın daha fazla kayıp verdiğini söylemiştir.⁸⁰

1876 Bulgaristan Ayaklanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan; Bulgaristan Ayaklanması, sadece gelecekteki Bulgaristan Prensliği'nin habercisi olmakla kalmamış, aynı zamanda çöküş dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Avrupalı emperyalist devletlerin çıkar mücadelelerinin ve Avrupa düzeni ile güç dengesinin de yeniden şekillendiği can alıcı bir sorun olmuştur.⁸¹

Olayların gelişimine devam etmeden önce bu dönemde gerçekleşen birkaç önemli Bulgar ayaklanmasına değinmek yerinde olacaktır:

Batak Köyü İsyanı: Beşyüz evlik bir köy olan Batak, stratejik konumu açısından önemliydi. Dospat balkanının sarp bir yerinde ve Serez sınırında olması çeteciler için Makedonya⁸² demekti. Bu köy genellikle hazırlıkların yapıldığı yer olmuştur. Meselâ en çok silâh depo ettikleri yer burasıydı. Köye muhtar Triyandafil Çorbacı kumanda yapıyordu. Bu isyanda Batak köyü oldukça zarar görmüştür. İsyancılar bu köyde 200'ü aşkın Türk kadın ve çocuğunu diri diri yakmışlardı. Avrupa'ya olaylar ters yansıtılmıştı. Herkes şaşkındı. Bulgarlar Türk kafalarını üst üste yığarak resim çekirmiş, bu acımasızlığı Türklerin Bulgarlara yaptığı bir vahşet olarak dünyaya ilan etmişlerdi!⁸³

Pirastim Derbendi Köyü İsyanı: Bu köy hem büyük ve kalabalık hem de stratejik bir yerdi. Adından da anlaşılacağı üzere önemli bir mevkide idi. Bu büyük köy Edirne, Filibe ve İslimye bölgelerindeki en büyük ve muntazam yolların kilit noktası gibiydi. Karışık bir köydü. Bir miktar Türk ve pek çok Çingene vardı.⁸⁴

Çömlek Köyü İsyanı: Bu köye zalimliğiyle ün salmış Gümüş Yuvan hükmediyordu. Acımasız ve gaddar olan Gümüş Yuvan yakalanınca yaptıklarını inkâr etmemiş, hatta böbürlenerek, hâkim huzurunda bütün suçlarını itiraf etmiş ve hiç çekinmeden "Hepsini domuz gibi geberttim!" demiştir.⁸⁵

Braçkova Köyü İsyanı: Burası da büyük bir köydü. Küçük köylerden olan çetecilerin toplanma noktasıydı. Rupçuz Balkanının eteklerinde, gayet sarp bir yerde bulunduğu için "Yüksek İhtilâl Komitesi Harp Komisyonu" tarafından başlıca yığınak yerlerinden biri olarak gösterilmişti. Braçkova yığınak yeri olduğu için diğer küçük Bulgar köyleri halkı gelmeden isyana katılmamıştı.

⁷⁸ Şerefli, Ahmet Şeref, Türk Doğduk, Türk Öldük, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.9

⁷⁹ Acaroğlu, Bulgaristan'da..., s.28.

⁸⁰ Shaw, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev: Mehmet Harmancı, cilt:II, E Yayınları, İstanbul, 1994, s.205.

⁸¹ Aydın, Balkanlar'da..., s.147.

⁸² Bölgede sürekli çatışmaların yaşanmasına sebep, genel olarak çok farklı din ve etnik kökenden insanların yaşaması ve bölgenin ekonomik ve stratejik konumudur; Armaoğlu, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, TTK, Ankara, 1997, s.580.

⁸³ Acaroğlu, s.28.

⁸⁴ Tepedelenlioğlu, Sultan..., s.218.

⁸⁵ Tepedelenlioğlu, a.g.e., s.221.

Ve sırf “Yassı Koru” yüzünden de ayrıca bir yirmi dört saat gecikmişti ve nihayet, onlar da gelince çanlar çalındı. Bayrak kiliseye asıldığı anda meydanı dolduran silahlılar sayıldı ve tam 1326 çeteci toplandığı anlaşıldı.⁸⁶

6. İSYANLAR ŞARKISINDA OSMANLI’NIN TUTUMU

İstanbul’da Sadrazam, Mahmut Nedim Paşa idi. Rusya’ya yakınlığından dolayı hasımları tarafından kendisine Nedimof lâkabı takılmıştı. Tahrip edilmemiş bir hat bulan Filibe memurunun Edirne üzerinden çektiği telgraflar sayesinde isyanı çabuk öğrenmişti. İsyân haberlerini Petrograd yoluyla da almıştı. Telgraflar eline geçer geçmez gereken emirleri vermişti. Mithat Aydın’a göre ise gerekli tedbirler alınmamış ve bu sorun hep ertelenmiştir.⁸⁷

Tosun Bey bu çetecilerin peşine takılanlardandır. Karlova gönüllüleri “Sırp Dere” denen yere vardıkları zaman iki yandan sert bir yayılım ateşine tutuldular. Atlardan inip bir çukura sindiler. Taarruz edip ilk iki tabyayı ele geçirdiler. Sabah olunca da tekrar atlarına binip dövüşe dövüşe Derbend köyüne daldılar ve Derbend isyanına son verdiler. Orta Balkan Bulgarlarının en büyük ve zengin köylerinden biri olan Derbend baştanbaşa yandı, adeta kül oldu. Fakat Tosun Bey tam bir zafer elde etti. Çetecilerden tek kişi kaçamadı. Ölmeyenlerin hepsi esir edildi. Bir gün sonra da Tosun Bey, Otluktan kaçmağa muvaffak olan Kraliçe Rayka’yı ele geçirdi.⁸⁸

Barbara Jelavich ise, Osmanlı’nın tutumu konusunda şunları söylemektedir: “Ordusu başka yerlerde bağlantıda olan Osmanlı Hükümeti, asilere karşı göndermek için ancak sınırlı sayıda düzenli askere sahipti. Sonuç olarak, milis güçleri kullanmak zorunda kaldı. Benzer durumlarda diğer Balkan halklarının da yaptığı üzere Bulgar asiler yerli Türk ahaliyi kıyımdan geçirmiş olduklarından, Osmanlılarda pek güçlü bir öfke uyandırmıştı... Osmanlıların misilleme eylemleri ki, bunlara Bulgaristan’daki dehşet verici olaylar deniyor, olan biteni ancak Bulgarların anlatımıyla öğrenmiş bulunan Avrupa’da pek çok şey yazıldı, çizildi ve Türklere karşı duygular yaratıldı...”⁸⁹

Türk-Rus Savaşı Öncesi Durum

Tamamen Slav unsura dayalı bir devlet kurabilmek için burada yaşayan Türkleri ya “sürmek” ya da “katletmek” gerekiyordu. 1877–78 Osmanlı-Rus savaşı öncesi Prens Çerkaski liderliğinde kurulan “Bulgaristan Mülkî İdare Teşkilatı” üyeleri, “yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez” düşüncesiyle Tuna ve Edirne vilayetlerindeki Türkleri yerlerinden söküp atmayı veya kılıçtan geçirmeyi kararlaştırdılar.⁹⁰

1877- 1878 Türk-Rus Savaşı (93 Harbi)

Gönüllü bir Bulgar taburu Türklere karşı savaşmak üzere Rus ordusuna katılmıştı. Rus saldırısı ve yayılması karşısında dehşete düşen Türk halkı, köy ve kentlerden evlerini, barklarını bırakıp kaçıyordu. Türk mahalleleri Bulgarlarca ateşe veriliyordu. Gazi Osman Paşa’nın Plevne’de direnmesine karşı, İstanbul önlerine değin ilerleyebilen Rus orduları başkomutanı, Ayatefanos (Yeşilköy) Anlaşmasını dikte etti.⁹¹

⁸⁶ Tepedelenlioğlu, a.g.e., s.246.

⁸⁷ “Osmanlı hükümetinin bölgede ciddi bir hazırlık yapmamış olması şaşılacak şeydi. Bu sıralarda Edirne valiliğine getirilen Akif Paşa, Edirne’de yalnız yarım tabur nizamiye askerinin bulunduğunu, onların da Sofya’ya gönderildiğini söyleyerek, asker gönderilmesi için Serasker Rıza Paşa’ya başvurduğunda, “şimdi asker göndermeye lüzum yoktur. Bir vak’a çıktığında çaresi düşünülür” cevabını almıştır. Asker göndermenin önemini bizzat sadrazam Mahmud Nedim paşa’ya söylediğinde ise “ siz gidiniz, sonra gereği düşünülür” denilmiştir” ; Aydın, Balkanlar’da..., s.150.

⁸⁸ Aydın, a.g.e., 279.

⁸⁹ Jelavich, Charles/ Barbara ise The Establishment of the Balkans National States 1804-1920; aktaran, Aydın, s.155.

⁹⁰ Köse, Bulgaristan..., s.246.

⁹¹ Acaroğlu, Bulgaristan’da..., s.28.

Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgiye uğramasının nedeni ise, önceki Osmanlı-Rus çatışmalarının aksine, bu kez Rusya, Avusturya ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir politika izlemeleri ve devletin müttefiksiz kalmasıdır.⁹² 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, Tuna nehrine kadar Balkan Yarımadası'nın kuzeyindeki vadiyi Edirne'ye kadar Trakya'yı, Üsküp ile birlikte Makedonya'yı, Arnavut ülkesinde Ohrid, Debar ve Korça'yı, Yunanistan'da Kotor'yı (Kastoria) ve halâ Osmanlılar'ın olan, Meriç'ten Selanik'e uzanan ve Ege Denizi'ne açılan bir yolu içine alan bir Bulgaristan kurmayı öngörüyordu. Onaylandığı andan itibaren, bu barış bir fırtına estirdi. Hükümeti düzene sokmak için iki yıl boyunca askeri olarak işgal etmesi gereken Bulgaristan sayesinde Rusya, Balkanlar'ın hâkimi oluyordu.⁹³ Ancak, diğer büyük devletler bu duruma razı olmadılar ve hemen ardından Berlin Kongresi⁹⁴ toplandı. Böylece, 500 yıllık Osmanlı-Türk yönetiminden sonra, tarihte üçüncü Bulgar devleti kurulmuş oldu. Prens halk tarafından seçilip Babiâli tarafından onaylanacak ve bir meclisi ve bir milis ordusu bulunacaktı.

93 Harbi esnasında Tuna ve Edirne vilayetlerinden Türkleri “defetmek” ve “yok etmek” siyaseti tatbik edilmeye başlandı. Bu siyasetin bir sonucu olarak söz konusu vilayetlerden 500.000 Türk ya katledilmiş veya açlık ve hastalıktan kırılmıştır. Bir milyon ahalide göç etmek zorunda kalmıştır.⁹⁵ 93 harbinden sonra da Rusların gözetimi ve Avrupa'nın müsamahası ile sürgün ve yok etme politikası Balkan Savaşları'na (1912) kadar sürmüştür. Bulgar liderleri bir yandan zalimce davranışlarda bulunurken bir yandan da 5 Ekim 1908 tarihinde emellerine kavuşmuşlardır. Gerçekleştirilen “soykırım”, “sürgün” ve “zulüm” Slavist bir politikanın ürünü ve sonucudur.⁹⁶ Bu noktada Bulgar çete ve komiteleri akıl almaz yollara başvurmuşlardır.

Bulgar çete ve komiteleri köylere baskınlar yaparak Türkleri kaçırmakta, ellerini ve ayaklarını bağlayarak işkence etmekte, boğarak veya kurşunlayarak öldürmekteydiler. Bu işlemi yapan Bulgar çetelerini o bölgenin Müslümanları yakinen tanımaktaydılar. Bulgar makamları sözde eşkıya takibi için köylere, özellikle Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimlerine asker ve görevliler göndermekte, fakat gelen asker ve görevliler kendilerini gönderen makamların bilgi ve direktifleri dâhilinde yağma, gasp, işkence ve katliam hareketlerine öncülük etmekteydiler. Türklerin bu hususta, Bulgar resmî makamları nezdinde yaptığı şikâyetler sonuçsuz kalmaktaydı.⁹⁷

Bulgar görevlilerden destek alan ve çoğu zaman da onlarla koordineli hareket eden Bulgar eşkıyaları, köyleri kuşatarak basmakta, alenen kadınlara tecavüz etmekte, zevk için insanların vücutlarını yakmakta, organlarını kesmekte veya kan kusturana kadar feci şekilde döverek işkence etmekteydiler. Türklerin evlerinden ve üzerlerinden en kıymetli eşyalarını, paralarını,

⁹² Sander, Oral, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 2010, s.249.

⁹³ Aydın, Balkanlar'da..., s.333.

⁹⁴ Berlin kongresi- Yeşilköy anlaşmasını gözden geçirmek üzere, 13 Haziran 1878'de Berlin'de Bismarck'ın başkanlığında Avrupa devletleri temsilcilerinden oluşan bir Kongre toplandı. Kongre, bir ay sonra, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Yeşilköy anlaşmasını değiştirdi. Alınan kararlara göre, Rusya, Asya'da Ardahan, Kars ve Batum'u muhafaza etti. Rumeli Türk topraklarında bir Bulgar Prensiği (Tuna ile Koca-balkan arasında) , Filibe2de sultana bağlı bir Doğu Rumeli vilâyeti kuruldu. Edirne ve Makedonya Türk toprağı olarak kaldı. Niş, Pirot ve Vrana bağımsızlığını elde eden Sırbistan'a bırakıldı. Kuzey Dobruca'yı, bağımsızlığa kavuşan Romanya aldı. Epir ile Tesalya Yunanistan'a verildi. Avusturya ise, Bosna – Hersek'i işgal ve idare etme yetkisini aldı; Acaraoğlu, Bulgaristan'da..., s.29.

⁹⁵ İpek, Nedim, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994, s.12.

⁹⁶ Balkanlarda yaşanan katliamlarda Rus desteğindeki Bulgar birlikleri önemli rol oynamışlardır. Sadece Harmanlı katliamında 20.000 kişi katledilmiştir. Balkan savaşı sırasında meydana gelen göçte, yaklaşık olarak 600.000 Müslüman katledilmiştir. Bu 600.000 kişinin 200.000'nin Bulgar çeteleri tarafından katledildiği tahmin edilmektedir; Buran, Ahmet, Kurşunlanan Türkoloji, Manas Yayıncılık, Elazığ, Ekim 2007, s.27.

⁹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Siyasî (HR. SYS), 304/165: Varna'dan bir grup ulemadan Başvekâlete dilekçe (14 Aralık 1879); 304/16: Rusçuk kazası jurnallerinden (29 Şubat 1880); 306/64: Filibe ikinci Kitabeti'nin Bulgaristan Komiserliği'nden gelen tahrirat (6 Nisan 1907); 306/54: Sadarettin Hariciye Nezareti'ne tezkere (9 Mart 1908); Aktaran, Köse, s.247.

çiftliklerindeki mahsullerini ve hayvanlarını gasp etmekteydiler.⁹⁸ Bahar ayları geldiğinde Bulgarlar zulümlerini daha da arttırmaktaydılar. Bütün dünya, medeni Avrupa'nın ortasındaki bu zulme seyirci kalmaktaydı. Bir yerleşim biriminden diğerine gitmek Bulgar çetelerinin yolları kesip, sadece farklı din ve ırktan diye insanları katletmesi sebebiyle mümkün değildi. Yalnız veya gruplar halinde seyahat edenlerin yolları kesilmekte, ibret olsun diye vücutları yaralanmakta ve yarı ölü bir şekilde salıverilmekteydi. Hatta insanlar çeşitli yerlerinden kesilmek suretiyle ölüme terk edilip yol kenarlarına veya umuma açık yerlere atılmaktaydılar. Bulgar eşkıyalarının bu zulümlerdeki amaçları halkın gözünü korkutup göçe zorlamak ve geri dönmeye çalışanları da bu fikirlerinden vazgeçirmektir.⁹⁹

Zulüm sonucu ölenlerin dinî merasimle defnine müsaade edilmemekte, topluluk halinde çukurlara gömülmekteydiler. Köylere yapılan baskılarda cami duvarlarına domuz eti asılarak ve haç işaretleri çizilerek ahalinin dinî duyguları rencide edilmekteydi. Camide ibadet halinde olan cemaat zorla dışarı çıkarılmakta ve din adamlarına akla hayale gelmeyen hakaretler edilmekteydi.¹⁰⁰

7. BULGAR AYAKLANMALARINDA DIŞ AKTÖRLER

Daha önce de belirtildiği gibi, Bulgar ayaklanmalarında doğrudan aktif rol oynayan dış unsur Rusya'dır. İlk Bulgar ihtilâl komitesi de Rus gizli servisi tarafından düşünülp hazırlanmıştır. Aslında, baktığımız zaman Rusların ve Bulgarların durumu ilginçtir. 19. yüzyıl başlarına kadar ne Avrupalılar ne de Ruslar Bulgarları yeteri kadar tanımamaktadırlar. Dilleri ve alfabesi hakkında da fazla bir bilgi yoktur. 1828 yılında Osmanlı-Rus Harbi sırasında ilk defa Ruslar, Bulgarların kendilerine yakın bir dil konuştuklarını fark etmişler ve ilgilenmeye başlamışlardır.¹⁰¹

Rusya başlarda bu ayaklanmaları desteklemekten çekinmiştir. Bulgarlar Georgi Mamarçev liderliğinde İslimiye'de ayaklandıklarında ayaklanmayı bastırmaya koşanlar Osmanlı birlikleri değil, Rus komutanı General Dibiç'in yolladığı iki yüz kişilik bir Kazak birliğiydi. Rusya bu gibi ulusalcı ayaklanmaları desteklemekten çekiniyor ve müttefik Avusturya başta olmak üzere Restorasyon Avrupa'sını rahatsız edecek problemlere karışmak istemiyordu.¹⁰² Daha sonra ise, onları daha iyi tanımayı ve aralarındaki ilişkileri geliştirmeyi düşündüler. Şark Meselesi'nin bir parçası olarak Osmanlıları Balkanlar'dan atabilmek ve akabinde sıcak denizlere inebilmek için dinî, sosyal ve kültürel yapıları gereği Bulgarlar, Ruslar için tarihi emellerini gerçekleştirebilecek önemli bir vasıta niteliğindedir. Rusya'nın asıl amacı, Ege Denizinde sınırı olacak bir devlet vasıtası ile sıcak denizlere inebilmektir.¹⁰³ Sonrasında da gizlice çeteler oluşturup bu faaliyetleri desteklediler ve modern Bulgar okullarının açılmasını teşvik ettiler. Daha önce de belirtildiği gibi, daha sonraları bu okullardan yetişenler, isyanları yönetip halkı isyana teşvik eden kimseler olmuşlardır.

Bulgar isyanlarında rol oynayan bir diğer aktör ise İngiltere'dir. İngiltere, Bulgar isyanı konusunda da Yunan isyanı konusundaki tutumunun aynısını sergiledi. İlkın, Osmanlı toprak

⁹⁸ BOA. HR. SYS. 304/16: Rusçuk kazası jurnallerinden (18 Nisan 1880); 304/68: Rumeli_i Şarkî Vilâyeti'nde Başvekâlet'e tahrirat (7 Temmuz 1880); 306/132: Bulgar Komiserliği'nden sadarete tahrirat (19 Ocak 1893); 306/5-2: Hariciye Nezareti'nden Sofya'daki Osmanlı Maslahatgüzarı Refik Bey'e tel (28 Eylül 1912); a.g.e., ss.247-248.

⁹⁹ BOA. HR. SYS. 304/112: Köstendilli 11 Müslüman'dan Hariciye Nezareti'ne telgraf (11 Nisan 1880); 306/73-1: Roma Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne tahrîrât (1 Mayıs 1908); 306/35: Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne tahrîrât (14 Ocak 1911); a.g.e., ss. 248-249.

¹⁰⁰ BOA. HR. SYS. 304/73: Meşîhathâne'den Hariciye Nezareti'ne tezkere (4 Mayıs 1880); 306/132: Bulgar Komiserliği'nden sadarete tahrirat (19 Ocak 1893); 306/88: Bulgaristan komiseri Sadık Paşa'dan sadarete tahrirat (26 Ocak 1905); 304/86: Bulgaristan komiseri Sadık Paşa'dan sadarete tahrirat (5 Ocak 1905); a.g.e., s.249.

¹⁰¹ Yılmaz, Osmanlı'nın..., s.31.

¹⁰² Ortaylı, İmparatorluğun..., s. 84.

¹⁰³ Yılmaz, Meşkure, Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası, I. Baskı, Kripto Kitaplar, Ankara, Şubat 2010, s.98.

bütünlüğünü korumak yönünde Slav isyanlarına cephe alan İngiltere, 1870’li yıllara gelindiğinde Bulgarları sözde Rus nüfusundan kurtarmak için himaye etmeye başlamıştır. Panislavistlerin Londra’da komiteler kurmalarına bu komitelerin tertip ve teşvikiyle Türklerin aleyhine bir çete harbi yapmalarına müsaade etmiş ve Türklerin bu çeteleri ortadan kaldırmalarına itirazcı kesilmiştir.¹⁰⁴ Bulgar bağımsızlık hareketlerine önemli bir dış etken de Sırbistan’ın örnek ve itici bir güç olmasıdır. Sırp, 19. yüzyıl başlarından beri Bulgarları akrabaları olarak görürken, aynı zamanda onları arzu ettikleri Güney Slav Birliği’nin de önemli bir parçası olarak düşünmüşlerdir.¹⁰⁵ Slav birlik Cemiyeti Hıristiyan halkı provoke etmek için bölgeye özel provokatörler göndermiştir. Yunanistan’ın da Bulgar milli şuurunun ve bağımsızlık düşüncesinin gelişiminde direkt ya da dolaylı bir yere sahip bulunduğu söylenebilir.¹⁰⁶ Hâlbuki Bulgar halkı daha önceleri Rumlaştırma politikaları içinde ortadan kalkma derecesine gelmiştir.¹⁰⁷

8. YAKIN DÖNEMDEKİ BULGAR AYAKLANMALARI VE KOMİTELERİ

İlinden Ayaklanması:¹⁰⁸ Buradaki amaç, Makedonya’nın Türklerden alınmasıydı. Ayaklanma 2 Ağustos 1903 günü yani Hıristiyanların dinsel yortusu İlinden günü başlatılmıştır. Makedonya önderlerinden Gotse Delçev (1872-1903)¹⁰⁹ liderliğinde ayaklanma Manastır’dan başlatıldı. Delçev çetesiyle birlikte ortadan kaldırıldı. Ayaklanma genişleyip 20.000 kişiye ulaştı. Karşılarında 200.000 Türk askeri vardı. Bu ayaklanmanın devamında Edirne’nin bir Bulgar köyünde de bir ayaklanma başlattılar. 3 ay süren bu ayaklanma da bastırıldı. 200 Türk köyü, 70.000 kişi bundan zarar gördü, evsiz-barksız kaldı. Bulgar halkının yarısı da Bulgaristan’a göç etti.¹¹⁰ Daha sonra ise, 1918 yılında Trakya Komitesi kurulmuştur.¹¹¹ Amacı, Trakya konusunda Bulgarlar lehine gerekli resmi evrakları toplamak ve gerektiğinde kuvvete başvurmak olan bu komite uzun ömürlü olmamıştır.

¹⁰⁴ Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.8, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, s.188.

¹⁰⁵ Aydın, Balkanlar’da..., s.144.

¹⁰⁶ Aydın, a.g.e., s.144.

¹⁰⁷ Şentürk, Hüdaî, Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.49

¹⁰⁸ 1903 İlinden Ayaklanması’nın hemen ardından uygulamaya konulan Mürtsteg Programı, Osmanlı Devleti’nin içişlerine müdahale anlamına gelen bir uygulama idi. Balkanlarda, Osmanlı Devleti’nin elinde kalan son toprak parçası olan Makedonya bölgesinde, Osmanlı Devleti’nin zayıflamasıyla başlayan otorite boşluğunu doldurmak ve bu bölgelerde hâkimiyet kurmak isteyen zamanın büyük güçleri, aralarındaki dengeye gör paylaşım planı içine girmişlerdir. Özellikle Osmanlı zabıtasının Avrupalı subayların emrine verilmesi, Osmanlı Devleti’nin gücünün ve egemenliğinin zayıflamasının hissedildiği bir uygulama olmuştur. Mürtsteg Programı ile prestij kaybına uğradığını ve egemenliğinin zedelendiğini düşünen Osmanlı Hükümeti, programın uygulamada kaldığı süre boyunca, gücünden bir şey kaybetmediğini ve baskılara direnecek kapasitesini koruduğu sürekli hissettirmeye çalışmıştır. Bu nedenle, ne kadar güç kaybetmiş olsa da Osmanlı Devleti de varlığını korumak için önlemler almaya ve reform çerçevesinde ortaya konulan uygulamalara direnmeye çalışmıştır. Çünkü Osmanlı yönetimi, Mürtsteg Programı’nı ülkedeki zabıta kuvvetlerini ıslah etmek ve Hıristiyan azınlıkların güvenliklerini sağlamaktan çok Makedonya’nın paylaşılması için kurulmuş bir tuzak olarak algılıyordu. Ancak, bu Program vasıtasıyla Avrupa devletlerinin de müdahalesiyle Osmanlı Devleti’nin bölgedeki hâkimiyeti ve egemenlik hakkı önemli ölçüde sınırlandırılmıştı; Dikici, Ali, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürtsteg Reform Programı”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 24, Kış 2010, ss.103-114.

¹⁰⁹ Kukuş’ta doğan, Sofya Harp Okulu’nu bitiren, Makedonya İhtilal komitesi kurucularından olan Delçev, öğretmen olarak, Makedonya’ya dolaşıp ihtilal tohumları atmıştı. Büyük bir Türk düşmanıydı; Acaroğlu, Bulgaristan’da..., s.32.

¹¹⁰ Bulgarlar, bu iki küçük ayaklanmanın 80. yıldönümünü, 1983’te büyük törenlerle kutladı. Türklerin aleyhinde atıp tuttular. Radyoları, TV’leri, gazete ve dergileri hep Türk düşmanlığı ile dolup taşı; Acaroğlu, Bulgaristan’da..., s.32.

¹¹¹ Trakya Komitesi, San Remo Konferansı’nda Trakya’nın Yunanistan’a verilmesiyle buradaki Bulgar halkının, Yunanistan ve müttefiklere karşı mücadele etmek amacıyla 1918 yılının sonlarında kurulmuştur. Trakya konusunda Bulgarlar lehine gerekli resmi evrakları toplamak ve gerektiğinde kuvvete başvurmak amacıyla Rilo Manastırı Başrahibi liderliğinde oluşturulmuştur. Bünyesinde komitecilikte deneyimli Makedonya ve diğer Bulgar komitecilerinin de kurucu olarak görev aldığı görülmektedir. Başlangıçta Bulgaristan Hükümeti tarafından desteklenmiştir. Lozan Antlaşmasından sonra değişen durum karşısında Bulgaristan Hükümeti desteğini kesmiştir. Destek alamayan Komite, faaliyetlerini bir süre sürdürmek zorunda kalmıştır; Çanlı, Mehmet, “Bulgar Trakya Komitesi (1918–1934)”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XI/2 (Kış 2011), ss.277-292.

Bulgaristan'da bu çetelerden başka 1926 Yılında gizli olarak “Mlade Şeka Sobronya” isimli bir cemiyet kurulmuştur. Türkiye ile Bulgaristan arasında 1926 yılında imzalanan “Muhadenet ve Ticaret Antlaşması”nın Bulgar Meclisi’nce onaylanmasına tepki olarak oluşturulan bu Cemiyetin amacı, “Bulgar olmayanların ve hatta Makedonyalı ve Trakyalıların zorla ülkeden dışarıya çıkarmaktır. Cemiyeti kuran bazı gençlerin ifadelerine göre, azınlık grupların ortadan kaldırılması gerektiğini ve Bulgaristan’a göç eden Makedonya ve Trakyalı göçmenlere yapılan yardımların fayda getirmeyeceğini, boşuna yapılmış yardımlar şeklinde olduğunu söylemektedirler.”¹¹²

I. Dünya Savaşı sonrasında da Bulgaristan'da siyasi iktidarlar komite ve çetelerin desteğine bağlı kalmışlardır. Destek alamayan uzun ömürlü olamamıştır. Özellikle Makedonya Komitesi¹¹³ bu konuda hükümete karşı koyacak kadar etkili olmuştur. Bu komitelerin hepsinin ortak noktası yabancı düşmanlığıdır. Özellikle Müslüman-Türk azınlık sindirilmek istenerek, resmi makamların da desteğiyle homojen bir Bulgar toplumu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda da azınlıkların sahip olduğu mal varlıklarına el konulmuştur. Resmi makamlar bu tür soygunlara hep sessiz kalmıştır. Hatta bu tür soygunları teşvik etmişlerdir. Bununla ilgili Türk ve Bulgar arşivlerinde yüzlerce belge bulunmaktadır. Örneğin Trakya komitesinin çeteleri, Aralık 1926’tan Nisan 1927 tarihleri arasında Koşukavak köylerine onlarca baskınlar yaparak birçok Türk’ten zorla para toplamıştır. Buna direnenler ise öldürülmüştür. Suçlular hakkında Bulgar resmi makamları, her hangi bir takibat yapmamıştır.¹¹⁴

Trakya Komitesi’nin faaliyetleri özellikle 1931’den itibaren yoğunluk kazanmıştır. Bulgaristan amaçları doğrultusunda ülkedeki din adamlarını da kullanmıştır. Propaganda yaparak Türkiye’ye karşı kışkırtmıştır. Çıkardıkları gazetelere destek olmuş ve Türkiye aleyhinde yazılar yazdırmıştır. Bulgaristan’ın desteklediği eskiler ya da hocalar, Lozan sonrasında yurt dışına çıkarılan 150’liklerin bir kısmıdır. Bu kişiler her fırsatta Türkiye aleyhine faaliyet göstermişlerdir. Türkiye, bunların her türlü faaliyetlerini yakından takip ederek, tedbir almaya çalışmıştır. Türkiye aleyhinde yazılar yayınlanan gazetelerin Türkiye’ye sokulmalarını Bakanlar Kurulu kararlarıyla yasaklamıştır.¹¹⁵

1934’te Balkan Paktı’nın imzalanmasıyla Türkiye’nin komite hakkındaki baskıları daha da artmıştır. Bu baskılar sonucu Bulgaristan Trakya Komitesi’ni kapatmıştır. Her ne kadar kapatılmış olsa da Komite’nin Karabayar’da bulunan karargâhının bir kısmının Darıdere’ye Yunan sınırına kaydırılmıştır. Üyelerinin büyük bir kısmı korucu, gümrükçü ve köy bekçisi gibi silahlı olarak sınır bölgesine yerleştirilmiştir.¹¹⁶

SONUÇ

Osmanlı’nın dağılması ve Türkiye’nin yükselmesiyle bu yüzyılın tarihi şekillendi. Yıkıntılardan yeni milletler doğdu. 1789 Fransız ihtilâlinin getirdiği “hürriyet”, “eşitlik”, ve “adalet” kavramları Osmanlı’yı bölmek ve parçalamak isteyen Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi büyük devletlerin eline büyük bir koz olarak geçmiştir. Özellikle Rusya, Panslavizm doğrultusunda Bulgarlara büyük destek vermiştir. Diğer Avrupalı devletler de Rusya’yı

¹¹² BCA, 030. 10. 219. 477.4 (13.06.1926); Aktaran, Çanlı, s.285.

¹¹³ Bulgaristan’da Türk ve diğer azınlıklar hakkında faaliyet gösteren Bulgar komitelerinin (Makedonya, Trakya ve Dobruca komiteleri) yanında aynı görevi üstlenen birçok dernek de bulunmaktadır. Bunlardan biri de emekli General Markov’un başkanlığını yaptığı “Rodna Zaštita” teşkilatıdır. Bu teşkilat, 1930’dan önce Türk azınlığa karşı etkin mücadele etmekteydi; BCA 030.10. 240. 625. 10 (09.11. 1932); Aktaran, Çanlı, s.284.

¹¹⁴ BCA., 030. 10. 239. 616. 41 (14 Teşrin-ı Sani 1927); Aktaran Çanlı, s.285.

¹¹⁵ Örneğin 1930’larda Osmanlıca olarak çıkarılan Açığsöz; BCA, 030.18.01.02.20.37.16 (07.06.1931) Bakanlar Kurulu Kararı , Medeniyet, Dostluk (BCA, 030.18.01.02.33.6.3 (18.01.1933) Bakanlar Kurulu Kararı) , ve İntibah (BCA, 030.18.01.02.1.4.18 21.02.1928) Bakanlar Kurulu Kararı); Aktaran, Çanlı, S.286-287.

¹¹⁶ BCA, 030.10.242.633.10 (30.11.1934); aktaran, Çanlı, s.290).

Balkanlar'da frenleyebilmek için bazen müsamahakâr davranırken, bazen de menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Daha 1815'te toplanan Viyana Kongresi'nde, Osmanlıların Balkanlar'dan kovulması kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti'ne karşı uygulanacak yeni yöntem şuydu: Osmanlı Devleti'nin irken Türk olmayan tebaasını Devlet'e karşı isyan ettirmek ve bunun için her türlü imkânı hazırlamak.¹¹⁷ XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti açısından, vücudu parça parça kesilerek planlı şekilde ölüme terk edilen adamın durumuna benzemektedir. İşte Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri elinde bulundurduğu önemli bir vilayeti durumundadır. Tarihi emeline ulaşma hayalindeki Rusya, Slav ırkına mensup olma kozunu da kullanarak, ayrı bir devlet olma vaadiyle ve "Şark Meselesi'nin bir aşaması olarak" Bulgarları isyana teşvik etmeye başlamıştır. Çeşitli idari ve sosyal düzenlemelerle birçok Bulgar isyanını bastıran Osmanlı devleti, dış destekli ve organize hareketleriyle milletlerarası bir boyut kazanan 1876 isyanını önleyememiştir.¹¹⁸

Bulgarların Müslüman-Türk nüfusuna uyguladıkları "katliam" ve "sürgün" Osmanlı toprakları üzerinde menfaatleri bulunanların ekmeğine yağ sürdüğü için bu duruma sessiz kalmışlardır. Osmanlı devletinin de siyasi, ekonomik ve askeri olarak yeterli güçlere sahip olmamasıyla Bulgar vahşetine dur diyecek bir güç ortaya çıkmamıştır. Göç dalgası¹¹⁹ Balkan harbi sonuna kadar devam etmiş ve hesabını kimsenin soramadığı Bulgarlarca katledilen yüz binlerce masum insan Bulgar katliamına maruz kalmıştır. Bu göç dalgası Balkan harbinden sonra da günümüze kadar devam etmiştir. Bütün bu saldırılar, tecavüzler ve cinayetler belgelere dayanmaktadır. Düzmece olay ve belgelerle her daim Osmanlı'yı ve Türkleri aşağılayan Balkan tarihyazımı, bu tutumundan vazgeçip Osmanlı'nın hoşgörüsü sayesinde milli bilinç duygusu edindiklerini kavramalıdır. Ermeni meselesinde birbirleriyle yarışan ama Balkanlar'da yaşanan zulme gözlerini yummuş olan şimdinin demokrasi ve insan hakları savunucularının acaba hangisi parlamentolarında soykırım olan bu savaşlar hakkında bir karar almıştır.

Oysa Osmanlı, Bulgarları, azınlıkları aşağılamamış ve hiçbir ayırım yapmamıştı. Dinî vecibelerini yerine getirmeyi hiçbir kimseye yasaklamadı. Osmanlı İmparatorluğu "İslâmiyet'te zorlama yok" ilkesinden hareket ediyordu. Bulgar tarihyazımında sürekli tekrarlanan "zorla İslâmı kabul ettirme" doğru değildir. Bu iddialarını belgelemekte kullandığı başlıca kaynak, bir Bulgar papazı olan Methodii Graginov tarafından yaklaşık 1666 tarihinde elyazması bir ayinler kitabının arkasına düşülen birkaç sayfalık notlardan ibarettir. Belgenin düzmece olduğunu gösteren çok sayıda (hem iç hem de dış) kanıt bulunmaktadır.¹²⁰ İnanç yasağı, eğitim kısıtlaması getirilmedi. Hatta Bulgarlar liselerini Osmanlı'dan 30-40 yıl daha önce Gabrovo'da açtı. Zaten öyle olmasaydı, Paisiy yurttaki kiliseleri ve manastırları tek tek dolaşabilir miydi? Kendisi ve sonrasında onun izinde yürüyenler Bulgarlık ruhunu yaydı. Osmanlı, inanç, vicdan sorunudur deyip karşı çıkmadı, engellemedi. Bulgar yöneticilerse 2 milyon Türk halkının ağzına, beynine bile kilit vurmuşlardı.¹²¹

II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Bulgaristan 1908 Ekiminde tam bağımsızlığını ilan etti. Babıâli 1909 Mart'ında bu durumu da tanıdı. Artık Bulgaristan bağımsız bir krallıktı. Orada yaşayan Türkler de Bulgar vatandaşı ve azınlık statüsüne girdiler. Onların azınlık olarak korunmaları ilk önce 1878 Berlin Anlaşmasında hükme bağlandı. Daha sonra 1909 İstanbul

¹¹⁷ Sırman, İhsan Süreyya, "Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan İsyarlarda İngiliz-Fransız Silâh Kaçakçılığı", s.2583; X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.2583.

¹¹⁸ Köse, s.271.

¹¹⁹ Bulgaristan'daki Müslümanlara yönelik zulümler arttıkça göç dalgası çoğalmakta ve göçmenler yollarda perişan olmaktadır; BOA. HR. SYS. 304/78: Başvekâletten Rumeli-i Şarki Vilayeti'ne tahrirat (8Mayıs 1880); Aktaran, Köse, s.268.

¹²⁰ Karpat, Balkanlar'da..., ss.323-324.

¹²¹ Şerefli, Türk..., ss.9-10.

Protokolü, Balkan Savaşı sonunda imzalanan İstanbul Anlaşması, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan 1919 Neuilly Anlaşması, 1925 Türk Bulgar Dostluk Anlaşması, II. Dünya Savaşı sonunda müttefiklerle imzalanan 1947 Paris Barış anlaşması ile Bulgaristan'da yaşayan Türklerin azınlık hakları güvence altına alınması kararlaştırılırken, yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz, çeşitli insan haklarını güvence altına alan anlaşmalara da Bulgaristan imza koymuştur.¹²²

Son dönem çağdaş Bulgar liderleri de bütün bu olanları göz ardı ederek, antik ve görkemli bir Bulgar tarihi yaratma çabasına girmişlerdir. Bulgar yönetimlerinin Bulgar ulusunu bir örnek duruma getirmek için çılgınca harcadığı çabalara rağmen, Bulgaristan halâ bir örnek değildir.¹²³ Balkan mitolojisinden gerçek nedenleri ne olursa olsun “ulusun” ya da “ulusal” önderlerin bütün başarısızlıkları düşmanın, yani “onların” şeytanca oyunlarının bir sonucu olarak kabul edilmektedir; “onlar” Müslüman Türkler olarak tanımlanmaktadırlar ve ne kadar barbarca olursa olsun Müslüman Türklere karşı işlenen her eylem haklı, doğru, ahlaki ve uzun bir süreden beri zaten geç kalmış bir eylemdir.¹²⁴

Milliyetçiliğin dar sınırlarının yarımada'nın her köşesinde aşılmış olduğunu söylemek için zaman kuşkusuz çok erken. Osmanlı dönemi halâ, tıpkı, geleneksel tarihyazımında olduğu gibi, yarım bin yıllık bir yabancı “işgali” gibi algılanmakta, çok milletli bir imparatorluk yönetimindeki farklı halkların yaşadıkları ortak deneyimler gerçeği göz ardı edilmektedir. Fakat bu karamsar genel izlenime karşın şunu da belirtmekte yarar var ki, artık Balkan ülkelerinde de şüphesiz karşılaştırmalı tarih metotlarına yakın, eleştirel zihin yapısına sahip genç bilim insanları yetişmektedir. Öyle görünüyor ki, önümüzdeki yıllar, Maria Todorova gibi tarihçilerin izinde yürüyen ve “Osmanlı mirası”na antropolojik ve daha objektif yaklaşan araştırmacılar getirecektir.¹²⁵ Böylece Bulgar isyanlarının doğurduğu “kılıç artıkları”nın neler çektiği daha iyi anlaşılabilir ve tek taraflı bakma hatasından geri dönülebilecektir.

¹²² Şimşir, Bilâl, Bulgaristan Türkleri (1878-1985), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009; Pazarıcı, Hüseyin, “ Uluslararası Hukuk Antlaşmaları Yönünden Bulgaristan'daki Türklerin Hakları”, Dış Politika, Sayı:2, Haziran 1985, ss.5-7.

¹²³ Karpat, Balkanlar'da..., s.49.

¹²⁴ Karpat, a.g.e., s.60.

¹²⁵ Adanır, “İkinci Dünya...”, s.379.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Acaroğlu, M., Türker; Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1988.

Akdes Kurat, Nimet; “ Bulgar”, İslâm Ansiklopedisi, cilt: II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1993.

Armaoğlu, Fahir; 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, TTK, Ankara, 1997.

Aydın, Mahir; “XIX. Yüzyılda Bulgar Meselesi”, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Ankara, 1990.

Aydın, Mithat; Balkanlar'da İsyân, I. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2005.

Buran, Ahmet; Kurşunlanan Türkoloji, Manas Yayıncılık, Elazığ, Ekim 2007.

Castellan, Georges; Balkanların Tarihi, 14.-20. Yüzyıl, Çev: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, I. Baskı, Milliyet Yay., İstanbul, 1993.

Gökkaya A., Kürşat, Yeşilbursa, Cemil Cahit; Yeni ve Yakın Çağ Tarihi, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

İnalçık, Halil; Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992.

İpek, Nedim; Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994.

Karal Ziya, Enver; Osmanlı Tarihi, c:8, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988.

Karpat H., Kemal(Derleyen); Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2005.

Karpat H., Kemal; Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev: Recep Boztemur, I. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Nisan 2004.

Kocabaş, Süleyman; Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm, Vatan Yayınevi, İstanbul, 1986.

Kumrular, Özlem; Avrupa'da Türk Düşmanlığın Kökeni, Türk korkusu, 7. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, Ağustos 2008.

McCarty, Justin; Ölüm ve Sürgün, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.

Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Ortaylı,İlber; Son İmparatorluk Osmanlı, 10. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2008.

Peremeci, Nuri, Osman; Tuna Boyu Tarihi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1942.

Putlar, Gönül (der.); Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpamak, I. Baskı, Tetragon Yayınları, İstanbul, Ocak 2012.

Roux Paul, Jean; Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, Çev: Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan, 5. Basım, Kabalcı Yay., İstanbul, Nisan 2008.

Sander, Oral; Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 2010.

Shaw, J., Stanford; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev: Mehmet Harmancı, cilt:II, E Yayınları, İstanbul, 1994.

Şentürk, Hüdayi; Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Şerefli Şeref, Ahmet; Türk Doğduk, Türk Öldük, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

Şimşir, Bilâl; Bulgaristan Türkleri (1878-1985), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009.

Tepedelenli Nazif, Nizamettin; Sultan Abdulhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar, Toker Yayınları, İstanbul, 1989.

Todorov, Nikolay; Bulgaristan Tarihi, Çev: Veysel Ataman, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979.

Vacalopoulos, Apostolos; Origins Of The Greek Nation (The Byzantine Period,1204-1461), Rutgers University Pres, New Jersey.

X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Yılmaz, Durmuş; Osmanlı'nın Son Yüzyılı, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, Ekim 2004.

Yılmaz, Meşkure; Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası, I. Baskı, Kripto Kitaplar, Ankara, Şubat 2010.

Makaleler:

Adanır, Fikret; “ İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu” , Çev: Seda Altuğ, Kemal H. Karpat (Derleyen), Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2005.

Akdes Kurat, Nimet; “Panslavizm” AÜDTCFD, XI/2-4, (Haziran-Eylül-Aralık).

Alp, İlker; “ Türklerin Bulgarlaştırılması” , Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:37, Ağustos 1985.

Bozkurt, Gülnihal; “ II. Meşrutiyet Osmanlı Meclis Zabıtlarında Bulgar Azınlıklarının Kilise ve Okul Sorunları” ; <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10417.pdf> (13.08.2012).

Çanlı, Mehmet; “Bulgar Trakya Komitesi (1918--1934)”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XI/2 (Kış 2011).

Dikici, Ali; “Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı” , Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 24, Kış 2010.

Kitromilidis M. Paschalis; “ Imagined Communities” and the Origins of the National Question in the Balkans”, European History Quarterly, 19, 1989.

Köse, Osman; “Bulgaristan Emareti ve Türkler”
<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kose2.pdf>, (3.11.2012).

Pazarıcı, Hüseyin; “ Uluslararası Hukuk Antlaşmaları Yönünden Bulgaristan’daki Türklerin Hakları”, Dış Politika, Sayı:2, Haziran 1985.

Sırman Süreyya, İhsan; “Osmanlı Devleti’ne karşı yapılan İsyanlarda İngiliz-Fransız Silâh Kaçakçılığı”, s.2583; X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Şıvgın, Hale; “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”,
<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-81-88.pdf> (3.11.2012).

Todorova, Maria; “Bulgarian Historical Writing on the otoman Empire”, New Perspectives on Turkey, 12, 1995.

Yüce, Mehmet; “Çarlık Rusyası İle Sovyetler Birliği’nin Siyasaları Ardından Kırgız Türkleri’nin Ulusal Kimlik Politikası”, Gönül Pultar (Der), Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma, I. Baskı, Tatragon Yayınları, İstanbul, Ocak 2012.

Zeljazkova, Antonina; “The Problem of the Authenticity of Some Domestic Sources on the islamization of the Rhodopes, Deeply Rooted in Bulgarian Historiography” , Etudes Balkaniques, Vol:4, 1990.

Elektronik Kaynaklar:

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10417.pdf>, (3.11.2012).

<http://www.pomak.eu/board/indez.php?topic=129.0> (3.11.2012).

<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-81-88.pdf> (3.11.2012).

<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kose2.pdf> (3.11.2012).

